

บทที่ 3

แนวคิดการพัฒนาสังคม

การพัฒนาสังคมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาประเทศ ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่ได้รับความสนใจจากสหประชาชาติตั้งแต่ในช่วงการพัฒนาในทศวรรษที่ 2 (ค.ศ. 1971 – 1980) เป็นต้นมา ในขณะที่เดียวกันประเทศไทยได้เริ่มให้ความสนใจต่อการพัฒนาสังคมนับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510 -2514) เป็นต้นมา ทั้งนี้การศึกษาแนวคิดการพัฒนาสังคม ผู้ศึกษาควรมีการทำความเข้าใจเกี่ยวกับ ความหมายการพัฒนาสังคม ความสำคัญของการพัฒนาสังคม เป้าหมายและ แนวทางการพัฒนาสังคม ระบบการพัฒนาสังคม ตลอดจนแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาสังคมอย่างชัดเจน เพื่อให้สามารถเข้าใจและนำไปวิเคราะห์กับปรากฏการณ์ทางสังคมได้อย่างถูกต้อง

ความหมายของการพัฒนาสังคม

การศึกษาความหมายของการพัฒนาสังคม มีนักวิชาการหลายได้มีการให้ความหมายไว้ในแง่มุมที่แตกต่างกัน ดังนี้

พัทยา สายหู (2544 : 253) กล่าวว่า การพัฒนาสังคม หมายถึง การทำให้การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมเดียวกัน เกิดประโยชน์ส่วนบุคคลและส่วนรวมอย่างเสมอภาคและยุติธรรมมากที่สุด ให้เป็นความสุขความพอใจที่จะได้อยู่ร่วมสัมพันธ์กัน เป็นสังคมที่ ผูกพันมั่นคงถาวรตลอดไป

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2546 : 4) อธิบายว่า การพัฒนาสังคม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมตามแผนของสังคมหนึ่งใด นั่นคือ การพัฒนา ต้องมีการเปลี่ยนแปลง และเป็นการเปลี่ยนแปลงตามที่ต้องการเปลี่ยนแปลงกำหนด สิ่งที่จะเปลี่ยนแปลงคือ โครงสร้างสังคม ซึ่งประกอบด้วยคน ระเบียบสังคม และวัตถุประสงค์ของ

สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2549 : 25) อธิบายความหมายของการพัฒนาสังคมว่า การพัฒนาสังคม เป็นกระบวนการทำงานที่หลากหลายทางสังคม โดยมีเป้าหมายให้สังคมอยู่เย็นเป็นสุข ร่วมมือช่วยเหลือร่วมกันอย่างต่อเนื่อง จนนำไปสู่ความมั่นคงของมนุษย์ในทุกมิติที่บทรียนของการพัฒนาสังคมที่ผ่านมา หากทบทวนย้อนอดีตตั้งแต่การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 จนถึงฉบับที่ 10 พบว่า แต่ละแผนมีความพยายาม

ปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาวะทางสังคมแต่ละยุคสมัย เพื่อเสริมให้สังคมอยู่ดี กินดี มีความอบอุ่น อยู่ร่วมกันเป็นปรกติสามารถดำรงชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมได้

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคมแห่งชาติ (2550 : 8) อธิบายว่า ความหมายของการพัฒนาสังคม ว่า เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง และวัฒนธรรม ให้ไปสู่สภาวะที่ดีกว่าเพื่อให้เกิดความเป็นอยู่และ คุณภาพชีวิตที่ดีของคนในสังคม ซึ่งต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงในสาระสำคัญ คุณภาพ และระบบ บน พื้นฐานการคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

วิชัย รูปขำดี (2551 : 195) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาสังคม โดยมีการแยกออกเป็น 4 ความหมายย่อยดังนี้

ความหมายแรก เป็นการให้ความหมายจากคำว่า “การพัฒนา” กับคำว่า “สังคม” ในความหมายนี้ การพัฒนาสังคมครอบคลุมการพัฒนาในหลายๆ ด้าน โดยจะหมายถึงอะไรก็ตามที่ เป็นการพัฒนาที่เกิดขึ้นในสังคม (Society) ก็จะถือว่าเป็นการพัฒนาสังคมทั้งหมด ซึ่งจะรวมถึงการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรม

ความหมายที่สอง เป็นการให้ความหมายที่เน้นเฉพาะด้านของการพัฒนาคน คือ ด้านสังคม เป็นความหมายที่กำหนดขึ้นจากการประชุมองค์การ ECAFE (Economic Commission for Asia and the Far East) ซึ่งได้เปลี่ยนชื่อ เป็น ESCAP (Economic and Social Commission for Asia and Pacific) เมื่อ ค.ศ. 1970 จากการประชุมดังกล่าวมีข้อสรุปว่า การพัฒนาสังคม เป็นอีกด้านหนึ่ง ของการพัฒนา มิใช่เป็นผลพลอยได้จากการพัฒนาเศรษฐกิจ แต่เป็นเงื่อนไขของการพัฒนา ดังนั้น การพัฒนาสังคมย่อมต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านอื่นๆ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทาง สังคม สถาบันทางสังคม เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันการเมืองการปกครองและ ปัจจัยทางสังคมอื่นๆ ในความหมายนี้เน้นการที่จะทำให้สังคมมีความสุข และสอดคล้องกับ สภาพแวดล้อมตลอดจนการเปลี่ยนแปลงที่มีขึ้นอยู่ตลอดเวลา มีการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคน กลุ่มคนและสถาบันในสังคม

ความหมายที่สาม เป็นการให้ความหมายโดยแยกการพัฒนาออกเป็นส่วนๆ ตามสาขาวิชา ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง แล้วมีการจัดกลุ่มสาขาแต่ละประเภทว่าสาขาใดควรเป็นเรื่องเกี่ยวกับด้านสังคมของ ประชาชน เช่น ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่กำหนดให้สาขาการศึกษา สาธารณสุข และสวัสดิการสังคม เป็นเรื่องของการพัฒนาสังคม

ความหมายสุดท้าย เป็นการให้ความหมายจากการกำหนดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสวัสดิการสังคม โดยเป็นการพิจารณาว่าการจัดสวัสดิการทั้งระดับบุคคล กลุ่ม ชุมชนและสังคม ได้แก่ สังคมสงเคราะห์ การประชาสงเคราะห์ รวมถึงการจัดสวัสดิการช่วยเหลือและการกุศลต่างๆ ล้วนเป็นการพัฒนาสังคม

ติน ปรัชญพฤทธ์ (2555 : 251) อธิบายว่า การพัฒนาสังคม หมายถึง การปรับปรุงคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น เพื่อให้ปลอดจากความยากจน ความไม่รู้ ความเจ็บไข้ได้ป่วย และความหวาดหวั่น ตลอดจนมุ่งที่จะให้ประชาชนตระหนักถึงศักยภาพ ศักดิ์ศรี ความใฝ่ฝัน และ ความพึงพอใจในชีวิตของตนด้วย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า การพัฒนาสังคม ได้แก่ การปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ยกย่องตนเอง และเป็นอิสระจากการตกเป็นทาสของพันธนาการที่ขัง

Department of Economic and Social Affairs (1975 : 8) อธิบายว่า การพัฒนาสังคม หมายถึง การปรับปรุงความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น ซึ่งวัดจากระดับของสวัสดิการที่ประชาชนได้รับ (การลดอัตราความเจ็บปวด การส่งเสริมสุขภาพทางกาย ใจ และสังคม) ระดับความเป็นอยู่และระดับความพึงพอใจที่ประชาชนมีต่อสินค้าและบริการที่ได้รับจากรัฐ และการยอมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา

จากการพิจารณาความหมายของการพัฒนาสังคมข้างต้น จะเห็นว่าการพัฒนาสังคม มีความหมายด้วยกันหลากหลาย สำหรับในสังคมไทย สามารถสรุปได้ว่า การพัฒนาสังคม หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้สมาชิกในสังคมมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและเป็นการกระทำใด ๆ ก็ตามที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงต่อโครงสร้างทางสังคม โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้สมาชิกในสังคมที่อยู่ร่วมกันมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ซึ่งหมายถึงลักษณะที่เป็นทั้งด้านวัตถุและทางด้านจิตใจ

ความสำคัญของการพัฒนาสังคม

สังคมแต่ละสังคมประกอบไปด้วยบุคคลกลุ่มต่างๆ ที่ต้องมาอยู่ร่วมกันและมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันทั้งในส่วนที่เป็นตำแหน่ง ภาระหน้าที่การงาน และพฤติกรรมที่ต้องมาใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน เพราะฉะนั้น สิ่งที่จะเกิดขึ้นตามมาคือปัญหา เนื่องจากแต่ละคนมีความแตกต่างกันทั้งในด้านสภาพร่างกายและทางด้านสภาพจิตใจ จึงพบได้ว่าในสังคมที่แตกต่างกันสภาพปัญหาก็จะแตกต่างกันตามไปด้วย ตัวอย่างเช่น ในชุมชนเล็กๆ ปัญหาที่เกิดขึ้นก็จะไม่ใหญ่โต มีขอบเขตที่จำกัด แต่ยังเป็นสังคมที่มี

ขนาดใหญ่โตขึ้น ปัญหาที่จะยังมีความซับซ้อนมากขึ้น เช่น ปัญหาความยากจนทำให้เกิดปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาเสพติด เป็นต้น ดังนั้น จึงพอสรุปความสำคัญของการพัฒนาสังคม (อภิชนา อยู่ในธรรม. 2558 : 7-8) ดังนี้

1. ทำให้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมลดน้อย หรือเบาบางลงไป เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า ปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นจำนวนมาก เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาการใช้ความรุนแรง ปัญหาอาชญากรรม เป็นต้น ล้วนเกิดจากกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม ฉะนั้น ในการพัฒนาสังคมจึงควรยึดหลักคุณธรรมและมีความอดทน ตลอดจนกล้าที่จะคิดหาแนวทางในการบรรเทาปัญหาต่างๆ และยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในลักษณะของการลดปัญหา

2. ทำให้เกิดการป้องกันปัญหาที่เคยเกิดขึ้นมาแล้ว เป็นการเรียนรู้จากบทเรียน หมายความว่า สมาชิกในสังคมได้มีการเรียนรู้ มีการคิด มีการวิเคราะห์ปัญหา เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่และมีความสามารถ พร้อมทั้งจะเผชิญกับการแก้ปัญหาที่จะเกิดขึ้น เพื่อใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาที่มีความคล้ายคลึงกันในอนาคต

3. ทำให้สังคมมีความเจริญก้าวหน้า กล่าวคือ มีความร่วมมือจากทุกฝ่ายในสังคม ไม่ว่าจะเป็นสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สถาบันการเมืองการปกครอง ตลอดจนสื่อมวลชน อีกทั้งหน่วยงานราชการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงมหาดไทย เป็นต้น และยังหมายรวมถึงประชาชนและชุมชนในท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคเอกชน โดยแต่ละฝ่ายร่วมกันคิด ร่วมกันปฏิบัติให้เป็นไปตามแผนที่ได้กำหนดเอาไว้ในการพัฒนาสังคม

4. ทำให้ประชาชนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข การทำให้ประชาชนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข หมายถึง การที่สมาชิกแต่ละคนในสังคมมีจิตสำนึกของความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม เป็นสังคมที่สงบสุข ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพภายใต้ขอบเขตทางกฎหมาย ทุกกลุ่มคนในสังคมมีโอกาสและมีความสามารถในการพัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างเต็มความสามารถ เป็นผู้ที่อยู่ในครอบครัวที่มีแต่ความอบอุ่นภายในชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ภายใต้สภาพแวดล้อมที่ดีอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขปราศจากความขัดแย้ง

5. ทำให้สังคมมีความมั่นคงเป็นปึกแผ่น การทำให้สังคมมีความมั่นคงเป็นปึกแผ่น หมายถึง สมาชิกในสังคมมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีเอกลักษณ์ร่วมกัน รู้ซึ่งถึงคุณค่าของวัฒนธรรม คุณธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้รับการศึกษาที่เพียงพอ เป็นทั้งคนดีและมีความสามารถในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม

เป้าหมายการพัฒนาสังคม

การศึกษาเป้าหมายของการพัฒนาสังคม ได้มีการอธิบายเป้าหมายที่แตกต่างกัน โดยในที่นี้ เสนอเป้าหมายของการพัฒนาสังคม โดยแบ่งออกเป็น 3 มิติ คือ มิติทางสังคมศาสตร์ มิติทางศาสนา และมิติทางเศรษฐศาสตร์ มีรายละเอียดดังนี้

1. มิติทางสังคมศาสตร์

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2546 : 118-123) กล่าวว่า เป้าหมายของการพัฒนาสังคม แบ่งออกเป็น 4 ส่วน คือ

1.1 ความสุข คือมีความสุขทางกาย คือ ความสะดวกสบาย ร่างกายแข็งแรง ไม่มีโรค เบียดเบียน เป็นต้น และความสุขทางใจ คือ ความปลอดภัยโปร่งโล่งใจ ไม่มีทุกข์มีความร่าเริงแจ่มใส สงบเยือกเย็น เป็นต้น

1.2 คนพัฒนา คือ คนมีคุณภาพ และคุณธรรม ประกอบไปด้วย

1.2.1 คนมีคุณภาพ คือ คนที่มี ความรู้ความสามารถ ความชำนาญในวิชาชีพ สามารถดูแลตนเอง ครอบครัว ชุมชนให้มีสุขภาพดี ทั้งร่างกายและจิตใจ เป็นต้น

1.2.2 คนมีคุณธรรม คือ เป็นคนดี คิดดีและประพฤติดี ไม่เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่นในสังคม และมีเมตตากรุณาตนเองและผู้อื่น เป็นคนใฝ่รู้อยู่เสมอ รู้จักตนเอง เสียสละเพื่อส่วนรวม มองการณ์ไกล ไม่ประมาท และมีศีลธรรม

1.3 ครอบครัว/ชุมชนพัฒนา ทั้งครอบครัวและชุมชน เป็นองค์การสังคมเหมือนกัน ซึ่งมีลักษณะการพัฒนา 5 ประการ ดังนี้

1.3.1 สันติภาพ คือ ภาวะความสุขสงบ

1.3.2 ครอบครัว/ ชุมชนเรียนรู้ คือ มีการแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ ร่วมกันอยู่เสมอ

1.3.3 ความสามารถในการจัดการ คือ ต้องรู้จักวิเคราะห์ตนเองทั้งทางด้าน

กายภาพ เศรษฐกิจ การเมือง สังคมของชุมชน รู้จักวางแผนจัดกระบวนการ และการประเมินผล

1.3.4 จิตวิญญาณ คือ อุทิศเวลาและแรงงาน

1.3.5 ปัญญาความสามารถทำงานเพื่อส่วนรวม

1.4 ความสมดุลของสิ่งแวดล้อม คือการรักษาระบบนิเวศของธรรมชาติให้คงอยู่ รักษาความหลากหลายในชีวิต และไม่ทำให้ส่วนหนึ่งส่วนใดของธรรมชาติเสียหายกลายเป็นสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ

2. มิติทางศาสนา

คุชฎี เมธงฺกุโร (2532 : 8-9) กล่าวถึงเป้าหมายการพัฒนาสังคม ของ ท่านพุทธทาส คือ การพัฒนาจะต้องเป็นไปเพื่อสุขภาพชีวิตที่ดี อุปมาชีวิตที่สมบูรณ์จำต้องมีพฤษาแห่งชีวิต 4 ต้น ได้แก่

2.1 กายพฤษา คือการพัฒนาร่างกายให้เจริญถูกต้อง ผาสุกด้วยการเจริญกายภาวนา

2.2 จิตตพฤษา คือการพัฒนาจิตให้มีสุขภาพ มีสมรรถภาพ ทำหน้าที่ได้ดีด้วยการเจริญสมถกรรมฐาน ให้พ้นจากนิเวศรบกวนจิตใจด้วยการเจริญจิตตภาวนา

2.3 โภธิพฤษา คือการพัฒนาสติปัญญาให้เห็นสิ่งทั้งปวง คือโลกและชีวิตตามเป็นจริง ด้วยการเจริญวิปัสสนากรรมฐานให้พ้นจากอำนาจอวิชารอบงำด้วยการเจริญภาวนา

2.4 เมตตยพฤษา คือ การสร้างมิตรภาพที่มีรากฐานมั่นคงในเพื่อนมนุษย์มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในฐานะเพื่อนร่วมทุกข์เกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน มีเมตตา อย่างปราศจากความเบียดเบียนและแบ่งฝักแบ่งฝ่ายเป็นศัตรูกัน หากเกื้อกูลกันได้ถูกต้องด้วยการเจริญศีลภาวนา

3. มิติทางเศรษฐศาสตร์

สมพร เทพสิทธา (2535 : 40-42) กล่าวว่า เป้าหมายการพัฒนาสังคม มี 2 ระดับ คือ ระดับจุลภาค (Micro level) และระดับมหภาค (Macro level) ดังนี้

3.1 ระดับจุลภาค คือการพัฒนาคนหรือทรัพยากรมนุษย์ เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี ให้สามารถเป็นที่พึ่งแก่ตนเอง ครอบครัว และทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น สังคมและประเทศชาติ

3.2 ระดับมหภาค คือ การให้ประชาชนได้รับประโยชน์และความสุขอย่างทั่วถึงและเป็นธรรมมีการกระจายรายได้ที่เป็นธรรม ให้สังคมมีความสงบเรียบร้อย ประชาชนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินอยู่ร่วมกันโดยปกติสุข และประการสุดท้ายให้ประเทศมีความมั่นคงและมั่งคั่ง มีความเจริญก้าวหน้า

ดังนั้นสรุปได้ว่า เป้าหมายการพัฒนาสังคมคือ การพัฒนาคนให้มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดี การพัฒนาครอบครัวและชุมชนให้มีคุณภาพและให้เกิดความสมดุลกับธรรมชาติ

แนวทางการพัฒนาสังคม

แนวทาง (Approach) การพัฒนาสังคม เป็นทิศทางและแนวโน้มที่น่าจะเป็นของเส้นทางสู่การตอบโจทยที่กำหนดในผลลัพธ์ที่พึงปรารถนา โดยอาศัยรากฐานทางหลักคิดที่เกี่ยวข้องในแต่ละทฤษฎีปรัชญาและแนวคิด มาหาหนทางที่เป็นไปได้ในการปฏิบัติ เพื่อปรับใช้ในการเน้น (Focus) การปฏิบัติว่า อะไรเป็นประเด็นที่สำคัญ ด้วยการนำมาวิเคราะห์ว่าจะกำหนดประเด็นสำคัญที่บูรณาการกันแล้วสามารถตอบโจทยว่า “จะทำอย่างไรในการบรรลุเป้าหมาย” เพื่อใช้เป็นการกำหนดทางการพัฒนาสังคมที่เกิดประสิทธิผลและมีประสิทธิภาพมากที่สุด ในการตอบสนองความคาดหวังของสมาชิกในสังคม โดยการศึกษาแนวทางการพัฒนาสังคม ควรมีการศึกษาแนวทางพื้นฐานที่สำคัญในการพัฒนาสังคม ซึ่งมีหลากหลายแนวทาง ซึ่งในที่นี้ยกตัวอย่างแนวทางการพัฒนาสังคมที่สำคัญสำหรับสังคมไทยในปัจจุบัน 3 แนวทาง (ดิเรก ฤกษ์หรรษา. 2552 : 36-42) มีรายละเอียดดังนี้

1. แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิต (Quality of life approach)

แนวทางนี้เน้นการมีและเพิ่มคุณค่าของมนุษย์ที่เท่าเทียมกันอย่างน้อยต้องบรรลุความจำเป็นพื้นฐาน (Basic Minimum Needs: BMN) ตามแนวทางของธนาคารโลกและของสหประชาชาติ แนวทางนี้แตกต่างจากแนวทางการสร้างความสุขซึ่งกำเนิดที่ประเทศญี่ปุ่น มีแนวคิดพื้นฐานว่าความเป็นมนุษย์ต้องวัดด้วยความสุข และต้องการให้ประเทศไทย (ในปี 2555) สนับสนุนในการเข้าไปสู่แนวทางของสหประชาชาติ แนวทางความสุขนี้นำตัวชี้วัดดัดแปลงไปจากแนวทางการจำเป็นพื้นฐาน แนวทางนี้คงสืบทอดพื้นฐานสองเรื่องที่ว่าคือ “ความสุข” คือนิทานเรื่อง “ความสุขของหนอนโถงจางระ” กับนิทานพระราชานุญาตมหาดเล็ก ว่า “ทำไมเรามีทุกอย่าง ทำไมไม่มีความสุขเหมือนหลายคน ใครหนอที่มีความสุขที่สุด มหาดเล็กพาไปสวนให้ดูคนที่มีความสุขที่สุดในโลก คือ คนบ้าในสวนที่กำลังร้องเพลง/กับคนที่หมดเวรหมดกรรมขึ้นสวรรค์ไปแล้ว

จากแนวคิดของธนาคารโลกในด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตนี้ ประเทศไทยโดย 4 กระทรวง (เกษตรและสหกรณ์ มหาดไทย สาธารณสุข และศึกษาธิการ) ร่วมกัน โดยมีสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นตัวประสานงาน ภายใต้ระบบการพัฒนา

ชนบทแห่งชาติ (กชช.) ในรูปแบบของแนวทางหลายสาขา (Interdisciplinary Approach) ทำการวิจัยและพัฒนาช่วงปี พ.ศ. 2523-2530 เพื่อตอบโจทย์ 4 ประเด็น ได้แก่

(1) พัฒนามีรายได้เฉลี่ยต่อหัวเพิ่ม แล้วเกิดผลด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างไรมีคำตอบด้วยการสำรวจสำมะโนประชากร (Census) รายปี ของแกนนำชาวบ้านเอง

(2) เกณฑ์มาตรฐานขั้นต่ำของคุณภาพชีวิตของคนชนบทควรอยู่ระดับใด โดยไม่ยึดยึดความต้องการให้ชาวบ้านเพราะประชาชนเป็นปัจจัยชี้ขาด

(3) การดำเนินการที่เน้นการพัฒนาคน (เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาคนในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ห้า (พ.ศ. 2525-2529) ที่เริ่มต้นการพัฒนาคน เน้นการแสวงหารูปแบบการพัฒนาคนของไทยที่เหมาะสม) ด้วยการไม่เรียกร้องงบประมาณแผ่นดินที่อาศัยรากฐานของการมีจิตอาสาของคน/กลุ่ม/ชุมชนเป้าหมายที่มีการพัฒนาการพึ่งตนเอง

(4) การเริ่มต้นรากฐานของการคิดเองเป็น ทำเองเป็น ในการกำหนดปัญหาาร่วม ความต้องการร่วม ความสนใจร่วม และยึด “คำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน” เป็นพื้นฐาน

โครงการคุณภาพชีวิตตามความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) สร้างผลงานทำให้เกิดการเก็บข้อมูลทุกชุมชนชนบทแบบสำรวจสำมะโนประชากรทุกปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมาทุกปีจนปัจจุบัน ทดลองในหลายพื้นที่โดยเฉพาะในพื้นที่ตามโครงการ “โคราชพัฒนา ทั้งจังหวัด” ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2425-2528 โดยใช้งบประมาณจังหวัดที่มีเพียงงบประมาณสนับสนุนเล็กน้อยในการจัดประชุม โครงการคุณภาพชีวิตฯ นี้กำหนดกลยุทธ์สำคัญที่เป็นพื้นฐานในการปฏิบัติงาน ได้แก่

(1) ความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ ทั้งเจ้าหน้าที่ ชุมชนทำให้ชุมชนมีการรวมเครือข่ายด้วยการบูรณาการกันเอง เจ้าหน้าที่ร่วมกันสนับสนุนในรูปแบบการพัฒนาเชิงบูรณาการ (Integrated Development) ในด้านที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต

(2) ประชาชนเป็นปัจจัยชี้ขาด เพราะคำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน คือการกำหนดปัญหาาร่วมของชุมชนตามการพัฒนาคุณภาพชีวิต ตามเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) แต่ประชาชนเป็นปัจจัยชี้ขาดว่าจะกำหนดระดับความสำคัญเพียงใด ถ้าเห็นว่าปัญหาาร่วมที่ตกเกณฑ์มากเป็นเรื่องไม่สำคัญ เจ้าหน้าที่ต้องเปลี่ยนระบบการเข้าถึงด้านการถ่ายทอดใหม่ เช่น การไม่มีส้วมซึม ทำให้เจ้าหน้าที่สาธารณสุขต้องให้ความรู้ด้านเชื้อโรคที่จะถ่ายทอดผ่านทางไขของพยาธิด้วยอุจจาระคนเมื่อเข้าไปในสมอง พยาธินั้นจะฟักเป็นตัวออกมาได้ ทำให้เมื่อเข้าตา ตาจะบอด เข้าสมองก็ซ่อนไซไปเรื่อยตามประสาทต่าง ๆ

(3) การแก้ไขปัญหาพร้อมของชุมชนควรจะใช้เงินจากกองทุนกลาง ที่ได้กำไรมา
ทำการพัฒนา ไม่ใช่ตั้งงบคอยรัฐ

(4) การสร้างเครือข่ายที่บูรณาการระหว่างหมู่บ้านต่อหมู่บ้าน ในแต่ละอำเภอ
ในการแลกเปลี่ยนเทคโนโลยี

2. แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Approach)

การพัฒนาที่ยั่งยืน มีองค์ประกอบของพื้นฐานของแนวคิดประกอบด้วยความสมดุลของ
การเข้าใจความหมายของการพัฒนา ที่แตกต่างจากการเจริญเติบโตและเงื่อนไขการบรรลุการพัฒนา
ให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน เกี่ยวข้องกับ “ความสัมพันธ์ของระบบย่อยที่
เป็นองค์ประกอบสำคัญที่เชื่อมโยงกันอย่างมีระบบและเกิดความสมดุลกัน” ของสิ่งต่อไปนี้

2.1 โมเดลการพัฒนาและการจำลองแบบ (Simulation) ทำให้เป็น “ต้นแบบ
(Prototype)” ที่เน้นการเสมอภาคในการกระจาย (Equity in Distribution) ความเป็นธรรมของการ
มีรายได้ การกระจายรายได้ คุณภาพชีวิต (Quality of Life) ตามเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.:
Basic Minimum Needs) การรักษาสีงแวดล้อม การเพิ่มโอกาสและคุณค่า (Values) ของคนในสังคม

2.2 มีการควบคุมจัดการ (Manipulate) ได้ ด้วยการมียุทธศาสตร์/กลยุทธ์ที่เหมาะสม
ที่มีการทดลองทดสอบ มีการวัดผลได้ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

2.3 การมีประชาชนเป็นศูนย์กลางที่ได้รับการมอบอำนาจ (Empower) ในการดึง
ศักยภาพของตนเพื่อสร้างพลังในด้านการสังสรรค์พยากรทุนด้านต่าง ๆ การบูรณาการ (Integration)
ของเครือข่าย ที่จะรองรับการสนับสนุนเชิงบูรณาการ (Integrated Development)

2.4 มีนวัตกรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตปัจจุบันและภาพรวมอนาคตของคนในสังคม
รับการถ่ายทอดอย่างมีระบบและเกิดผลที่กำหนดเป็นโมเดล และใช้เป็นต้นแบบได้

2.5 การมีวัฒนธรรมขององค์กรในการทำงานเชิงบวก (Proactive) คนในสังคมที่
สร้างสรรค์ความสัมพันธ์และความรับผิดชอบที่ติงามต่อสังคม ในอันที่จะอยู่ร่วมกันแบบแสวงหาจุด
ร่วม สงวนจุดต่างๆ ได้อย่างมีความมั่งคั่งทางจิตใจ (Spiritual Wealth)

สำหรับประเทศไทย การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาที่ยั่งยืนมีลักษณะที่เป็น
บูรณาการหรือผสมผสาน (Integrated) เป็นองค์รวม (Holistic) และมีดุลยภาพ (Balance) หรือการ
พัฒนาที่มีกิจกรรมสอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ขยายความได้ว่า หมายถึง การพัฒนาที่มี
ลักษณะผสมผสาน คือ มีกิจกรรมพัฒนารวมทั้งมีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมใน

ลักษณะที่เป็นส่วนรวมหรือมหภาค และเมื่อใดที่กิจกรรมพัฒนานั้นส่งผลกระทบต่อ ทรัพยากรธรรมชาติหรือคุณภาพสิ่งแวดล้อมในทีใดทีหนึ่ง ก็จะต้องเสริมสร้างคุณภาพสิ่งแวดล้อมในที่ อื่นชดเชยเพื่อให้คุณภาพสิ่งแวดล้อมในภาพรวมคงอยู่ได้ คำว่า การผสมผสาน ยังหมายความรวมไป ถึงการผสมผสานแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ นิเวศวิทยา และสังคมวิทยา เข้ากับการปฏิบัติงานพัฒนา โดยควรเป็นไปในทิศทางเดียวกัน หรือมุ่งตรงไปสู่จุดหมายเดียวกัน อันจะทำให้มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม อยู่ควบคู่กันไปโดยสันติสุขสงบและยั่งยืน

นอกจากนี้แล้ว การพัฒนาที่ยั่งยืน ยังหมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของ สังคมและสถาบันต่างๆ ทางสังคม เช่น สถาบันทางเศรษฐกิจ การศึกษา และการเมือง ในหลายมิติ รวมตลอดถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงค่านิยม ทศนคติ หรือระบบคุณค่า อันเป็นการเปลี่ยนแปลง จากเชิงปริมาณไปสู่เชิงคุณภาพให้ดียิ่งขึ้น ปลอดภัยจากระบบผูกขาดทางเศรษฐกิจและการผูกขาด อำนาจทางการเมือง ตัวอย่างการเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนซึ่งเอื้ออำนวยต่อระบบ เศรษฐกิจ เช่น การพัฒนาที่สามารถเพิ่มผลผลิตอย่างมีดุลยภาพหรือมีความสมดุลระหว่างคนกับ สิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยี พร้อมกับมีการแบ่งปันผลประโยชน์จากการพัฒนาอย่างเป็นธรรม และ สร้างความเสมอภาคทางโอกาส

ดังเช่น ตัวอย่างการนำ “การพัฒนาอย่างยั่งยืน” ไปใช้ในการกำหนดความหมายในเชิง ธุรกิจโดยเครือปูนซีเมนต์ไทย (SCG) “เป็นการดำเนินธุรกิจที่มีการคำนึงถึงผลกำไรควบคู่ไปกับการ ปลุกฝังสร้างความรับผิดชอบต่อทางด้านสิ่งแวดล้อม สังคมและคุณภาพชีวิตด้วย มีการใช้กลยุทธ์ความ เป็นเลิศทางด้านธุรกิจ (Business Excellence) เป็นวิธีปฏิบัติที่โดดเด่น ในการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดสัมฤทธิ์ผล และกลยุทธ์การตลาดที่ใส่ใจในคุณค่าของมนุษย์ (Human Value Marketing) ทำให้ เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งนอกจากจะขยายธุรกิจยังคงมีการประเมินตนเองเพื่อรู้จุดแข็งและสร้าง แนวคิดในการพัฒนาตนเองในอนาคต ด้วยการใช้เครื่องมือเทคนิค หลากหลาย ซึ่งเลือกให้เหมาะสม ตามแต่ละองค์กรที่สามารถผสมผสาน (Integration) ความหลากหลายเพื่อความยั่งยืนอย่างมีความ เป็นเลิศ เนื่องมาจากความเข้าใจลูกค้า (Customer Understanding) ด้วยการ มีผลิตภัณฑ์ที่เป็น มิตรกับสิ่งแวดล้อม มีนวัตกรรมต้องสอดคล้องกับความยั่งยืนและการสร้างสรรค์ร่วม (Co-creation) ด้วยการนำข้อมูลสะท้อนกลับมาวิจัยจนได้สินค้าที่สนองความต้องการและความพึงพอใจของลูกค้า/ กลุ่มเป้าหมาย

ดังนั้นหมายความว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นการเปลี่ยนมุมมอง จากการทำธุรกิจที่แสวงหากำไรเพียงอย่างเดียว ให้ควบคู่ไปกับความรับผิดชอบต่อทางด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และคุณภาพชีวิตด้วย ซึ่งเป็นการทำธุรกิจให้เกิดมูลค่าเพิ่มในระยะยาวขององค์กร และทำให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียขององค์กร มีความเชื่อมั่น มีการทำงานที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น ก้าวแรกของการทำการพัฒนาอย่างยั่งยืน ต้องเริ่มต้นจากทัศนคติและความคิดเชิงบวกของผู้บริหารในเรื่องนี้ และการกระจายทัศนคติและความคิดเชิงบวกแก่บุคลากรและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ให้กลายเป็นดีเอ็นเอขององค์กร และผู้เกี่ยวข้องขององค์กร

3. แนวทางความร่วมมือรับผิดชอบต่อสังคม (Corporate Social Responsibility

Approach: CSR)

3.1 ฟิลิป คอตเลอร์ จำแนก CSR ไว้เป็น 7 ชนิด (Type) โดยอธิบายกิจกรรมที่เป็นกิจกรรมหลัก 2 ประเด็น ดังนี้

3.1.1 ประเด็นด้านการสื่อสาร ประกอบไปด้วย 3 กิจกรรม ได้แก่

3.1.1.1 การส่งเสริมการรับรู้ประเด็นปัญหาทางสังคม (Cause Promotion) เพื่อขยายการรับรู้และความห่วงใยต่อประเด็นปัญหาทางสังคมขององค์กร ด้วยการสนับสนุนการระดมและจัดหาเงินทุน วัสดุสิ่งของ หรือทรัพยากรอื่นขององค์กร ในการสร้างสรรค์ การมีส่วนร่วม หรือการเฟ้นหาอาสาสมัครเพื่อการดังกล่าว ในการตอบสนองแก่ชุมชนสังคมในรูปแบบของการคืนกำไรสู่สังคม

3.1.1.2 การตลาดที่เกี่ยวข้องกับประเด็นทางสังคม (Cause-Related marketing) เป็นการอุดหนุนหรือการบริจาครายได้ส่วนหนึ่งจากการขายผลิตภัณฑ์ เพื่อช่วยเหลือหรือร่วมแก้ไขประเด็นปัญหาทางสังคมเฉพาะหนึ่ง ๆ ซึ่งมักมีช่วงเวลาที่กำหนดแน่นอน หรือดำเนินการแบบเฉพาะผลิตภัณฑ์ หรือให้แก่การกุศลที่ระบุไว้เท่านั้น ด้วยวิธีการเพิ่มยอดขายผลิตภัณฑ์ เพื่อนำเงินรายได้ไปสนับสนุนกิจกรรมการกุศลนั้น ๆ ในขณะเดียวกันเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้บริโภคมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือการกุศลผ่านทาง การซื้อผลิตภัณฑ์โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอื่นใดเพิ่มเติม

3.1.1.3 การตลาดเพื่อมุ่งแก้ไขปัญหาสังคม (Corporate Social Marketing) เป็นการสนับสนุนการพัฒนาหรือการทำให้เกิดผลจากการรณรงค์ เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในด้านสาธารณสุข ด้านความปลอดภัย ด้านสิ่งแวดล้อม หรือด้านสุขภาวะ ความแตกต่างสำคัญระหว่างการตลาดเพื่อมุ่งแก้ไขปัญหาสังคมกับการส่งเสริมการรับรู้ประเด็นปัญหาทางสังคม คือ

การตลาดเพื่อมุ่งแก้ไขปัญหาสังคมจะเน้นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม (behavior Change) เป็นหลัก ในขณะที่การส่งเสริมการรับรู้ประเด็นปัญหาทางสังคมจะเน้นการสร้างตระหนักรู้ (Awareness) ตลอดจนการสนับสนุนทรัพยากรด้านทุนและอาสาสมัครเพื่อให้รับรู้ถึงประเด็นปัญหาดังกล่าว

3.1.2 ประเด็นเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมทางการกระทำกิจกรรมขององค์กรโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในองค์กรเป็นหลัก (Corporate-Driven) ได้แก่

3.1.2.1 การบริจาคเพื่อการกุศล (Corporate Philanthropy) โดยมุ่งการช่วยเหลือไปที่ประเด็นปัญหาทางสังคมโดยตรง ในรูปของการบริจาคเงินหรือวัสดุสิ่งของ ควรจะเกิดจากการวางแผนหรือออกแบบกิจกรรมจากภายในองค์กรเอง ทำให้เกิดการเชื่อมโยงเข้ากับเป้าหมายหรือพันธกิจขององค์กรมากกว่าการตามกระแสความต้องการจากภายนอกหรือมีผู้เสนอให้ทำ

3.1.2.2 การอาสาช่วยเหลือชุมชน (Community Volunteering) เป็นการสนับสนุนหรือจูงใจให้พนักงาน คู่ค้า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ร่วมสละเวลาและแรงงานในการทำงานให้แก่ชุมชนที่องค์กรตั้งอยู่ และเพื่อตอบสนองต่อประเด็นปัญหาทางสังคมที่องค์กรให้ความสนใจหรือห่วงใย หรือให้พนักงานเป็นผู้คัดเลือกกิจกรรมแล้วนำเสนอต่อองค์กรเพื่อพิจารณาให้การสนับสนุน โดยพนักงานสามารถได้รับการชดเชยในรูปของวันหยุดหรือวันลาเพิ่มเติม

3.1.2.3 การประกอบธุรกิจอย่างรับผิดชอบต่อสังคม (Socially Responsible Business Practices) เป็นการดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจอย่างพินิจพิเคราะห์ ทั้งในเชิงป้องกันด้วยการหลีกเลี่ยงการก่อให้เกิดปัญหาทางสังคม หรือในเชิงร่วมกันแก้ไขด้วยการช่วยเหลือเยียวยาปัญหาทางสังคมนั้น ๆ ด้วยกระบวนการทางธุรกิจ เพื่อการยกระดับสุขภาวะของชุมชนและการพิทักษ์สิ่งแวดล้อม

3.1.2.4 การพัฒนาและส่งมอบผลิตภัณฑ์และบริการตามกำลังซื้อของคนในระดับฐานราก (Developing and Delivering Affordable Products and Services) เป็นการใช้กระบวนการทางธุรกิจในการผลิตและจำหน่ายสินค้าและบริการสู่ตลาดที่เรียกว่า “The Bottom of the Pyramid (BoP)” ในราคาที่ไม่แพง เหมาะกับกำลังซื้อของผู้บริโภคในระดับฐานราก ให้สามารถเข้าถึงสินค้าและบริการเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต พร้อมกันกับเป็นโอกาสสำหรับธุรกิจในการเข้าถึงตลาดปริมาณมหาศาล

3.2 M.E. Porter (2012) เมื่อเป็น Keynote Speaker ของ Harvard Business School มีแนวคิดพื้นฐานในการดำเนินการในกิจกรรม CSR ในการตอบสนองแก่สังคมของภาคธุรกิจ และโอกาสการสร้างคุณค่าร่วม โดยมีแนวคิดการสร้างคุณค่าร่วม (Creating Shared Values: CSV) แบ่งออกเป็น 3 ระดับ ดังนี้

3.2.1 ระดับการตอบสนองต่อประเด็นสังคมของธุรกิจ และโอกาสการสร้างคุณค่าร่วมของภาคธุรกิจกับภาคสังคมที่มี 3 ระดับคือ

3.2.1.1 การทำบุญ (Philanthropy) หรือการทำความดี (do good Deed) เช่น การคืนกำไรบางส่วนของบริษัทให้แก่สังคม อาจเป็นการสร้างห้องสมุดทุนการศึกษา ฯลฯ ที่เป็นการถาวรไม่เต็ม

3.2.1.2 การทำกิจกรรมด้าน CSR และการไม่ทำลายสภาพแวดล้อม (do no Harm) เช่น การปฏิบัติตามกฎระเบียบมาตรฐานของอุตสาหกรรม การเป็นองค์กรที่ห่วงใยสังคม (Good Corporate Citizenship) การปฏิบัติตามมาตรฐานการพัฒนาที่ยั่งยืน

3.2.1.3 CSV เป็นโมเดลทางธุรกิจอนาคตที่จะนำเอาทุนนิยมมาประยุกต์ในกระบวนการแก้ปัญหาสังคมที่สามารถสร้างคุณค่าหรือกำไรแก่ภาคธุรกิจ และสร้างคุณค่าแก่สังคมที่สามารถวัดได้ (Scalable) และมีความยั่งยืน แต่ CSV ไม่ใช่การบริหารความสมดุลของ “Triple Bottom Line” ระหว่างกำไร สิ่งแวดล้อม (Planet) และสังคม (People)

3.2.2 บันไดสามขั้นในการสร้างคุณค่าร่วม (CSV) เพื่อให้เกิดนวัตกรรมใหม่ ได้แก่

3.2.2.1 การผลิตสินค้าและบริการที่ตอบสนองความจำเป็นของสังคม (Social Needs) หรือส่วนตลาดที่มีลูกค้าจำนวนมาก ซึ่งธุรกิจทั่วไปอาจจะเลยหรือมองข้ามไป

3.2.2.2 การเปลี่ยนโครงสร้างห่วงโซ่คุณค่า (Value Chain) ที่เป็นการเพิ่มกำลังความสามารถของคนในองค์กร คนในชุมชน ในด้านการจัดหาวัตถุดิบปัจจัยการผลิต กระบวนการผลิต การขายและการตลาด ที่จะส่งผลบวกแก่ผลิตภาพของธุรกิจ และสามารถตอบโจทย์ด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมด้วย

3.2.2.3 การเปลี่ยนกรอบความคิดหรือมุมมองของผู้บริหารภาคธุรกิจใหม่ ให้มองสังคมเป็นปัจจัยภายใน ไม่ใช่มองเป็นปัจจัยภายนอกเหมือนเดิม เสมือนอยู่ในระบบนิเวศเดียวกันที่มีความสัมพันธ์เกื้อกูลกัน (Eco System) ทั้งร่วมกันค้นหาคำตอบและกำหนดกลยุทธ์ร่วม เพื่อป้องกันแก้ไขประเด็นท้าทายทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ในการทำให้ทั้งภาคธุรกิจ

และภาคสังคมได้รับประโยชน์ร่วมและยั่งยืน ทำให้ธุรกิจดำเนินไปอย่างมีความรู้สึกตามความมุ่งหมาย (Sense of Purpose) มากยิ่งขึ้น ทำให้เป็นบ่อเกิดของนวัตกรรมส่งผลให้ธุรกิจและสังคมเจริญเติบโตไปพร้อมกัน

จากแนวทางการพัฒนาสังคมทั้ง 3 แนวทางสรุปได้ว่าเป็นแนวทางการพัฒนาที่เน้นการตอบสนองความคาดหวังของสมาชิกในสังคม หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า “การพัฒนาคน” ได้แก่แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยเน้นการเพิ่มคุณค่าของมนุษย์อย่างเท่าเทียมกันเพื่อให้บรรลุความจำเป็นพื้นฐาน แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนเน้นเรื่องของความสมดุลในระบบความสัมพันธ์ย่อยทั้งในเรื่องคนและองค์กร และแนวทางการความร่วมมือรับผิดชอบต่อสังคมที่มีพื้นฐานแนวคิดหลักจากการส่งเสริมกิจกรรมทางสังคม ตลอดจนการสร้างคุณค่าให้กับคนและองค์กรได้อย่างเหมาะสม

ระบบการพัฒนาสังคม

สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2549 : 96-105) ได้สังเคราะห์ระบบการพัฒนาสังคม แบ่งออกเป็น 5 ระบบ ดังนี้

1. ระบบครอบครัว

วิเคราะห์ในเชิงโครงสร้างครอบครัว ประกอบด้วย สมาชิกที่เป็นพ่อแม่และบุตรเป็นเบื้องต้น เมื่อมีสมาชิกเพิ่มขึ้นมาครอบครัวจะกลายเป็นครอบครัวขยายมีสมาชิกมากขึ้นซึ่งนอกจากพ่อแม่และบุตรแล้ว จะมีญาติพี่น้องคนอื่นๆ อาศัยอยู่ด้วยในครอบครัวเดียวกันกลายเป็นครอบครัวขยาย (Extended Family) แต่ถ้ามีสมาชิกที่เป็นเฉพาะพ่อ แม่ และลูกอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวขนาดเล็ก ซึ่งเรียกว่าครอบครัวเดี่ยว (Nuclear Family) ในสังคมไทยพบว่ามีครอบครัวขนาดเล็กหรือครอบครัวเดี่ยว ส่วนในสังคมชนบทครอบครัวส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวขยายและบทบาทของครอบครัวทั้งสองแบบนี้โดยพื้นฐานแล้วมีลักษณะคล้ายคลึงกันแต่อาจจะเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามบริบทของสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

โดยครอบครัวมีบทบาทในการพัฒนาสังคมมากที่สุดในกรณีชีวิตอยู่รอดของสมาชิกที่เกิดขึ้นใหม่รวมทั้งบทบาทด้านอื่นๆ อีกหลายอย่าง ซึ่งสามารถกล่าวได้ดังต่อไปนี้

1.1 การฝึกอบรมให้รู้จักระเบียบกฎเกณฑ์ที่ดีของสังคม ครอบครัวทำหน้าที่ฝึกอบรมสมาชิกที่เกิดขึ้นใหม่ให้รู้จักกฎเกณฑ์ที่ดีในสังคม (Socialization) และสามารถปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับระเบียบกฎเกณฑ์ที่สังคมมาใช้บังคับ ครอบครัวจึงมีหน้าที่ในการอบรมสมาชิกให้รู้จักบทบาทและ

ปฏิบัติตามบทบาทนั้นๆ อย่างเหมาะสม เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของลูกและที่สำคัญบทบาทของผู้ที่เป็นสามีและภรรยาจะพึงปฏิบัติต่อกันและกันอย่างเหมาะสมรวมทั้งการพัฒนาความสัมพันธ์ที่ดีกับสมาชิกคนอื่นๆ ในสังคมอีกด้วย

1.2 การอบรมสั่งสอนให้สมาชิกที่เกิดมาใหม่เป็นคนดี โดยการห้ามปรามไม่ให้ทำความชั่วและผิดจากศีลธรรมอันดีงาม พัฒนาให้มีความรู้ ทำแต่ความดี มีทักษะสามารถช่วยตัวเองและประกอบอาชีพสุจริตเลี้ยงตนเองและคู่ครองของตนเองในอนาคต ซึ่งเป็นการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมให้มีคุณสมบัติเป็นพลเมืองดีของสังคมอีกด้วย

1.3 การพัฒนาความเป็นปึกแผ่นของครอบครัว ความเป็นปึกแผ่นของครอบครัว (Family Solidarity) ทำให้ครอบครัวมีความมั่นคงและมีความสุข กระบวนการในการพัฒนาความเป็นปึกแผ่นของครอบครัว ประกอบด้วย การเตรียมตัวของคู่สมรสให้มีความพร้อมก่อนมีครอบครัว การเรียนรู้ในบทบาทของสามีภรรยา การมีภาระงานที่มั่นคงและสุจริตเพื่อให้มีรายได้เลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวอย่างพอเพียง การอบรมพัฒนาคู่ครองให้มีความซื่อสัตย์ต่อกัน การรู้จักอดออมทรัพย์ที่หามาได้และรู้จักใช้สอยอย่างประหยัดและเกิดประโยชน์สูงสุด การมีความโอบอ้อมอารีต่อกัน มีความกตัญญูรู้จักคุณของบุพการี และการมีความร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาต่างๆ การทำให้ครอบครัวมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคงซึ่งเป็นการพัฒนาสังคมให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืนและมีผลทำให้คุณภาพชีวิตของสมาชิกในครอบครัวมีความสูงส่งตามมาตรฐานชีวิตที่ดีและที่พึงปรารถนา

2. ระบบการศึกษา

ระบบการศึกษา หมายถึง แบบแผนบรรทัดฐานเพื่อการศึกษาอบรมโดยเป็นระบบที่เกี่ยวข้องกับระบบการเรียนการสอน การถ่ายทอดวัฒนธรรม ความรู้ความคิดต่างๆ การศึกษาเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมสมาชิกให้เป็นไปตามที่สังคมต้องการ ถือเป็นกระบวนการพื้นฐานที่พบเห็นในทุกสังคมทั้งในชนบทและในเมืองและทุกระดับ ข้อแตกต่างจะอยู่ที่ระบบการเรียนการสอน ลักษณะผู้เรียน ผู้สอน ตำราที่สอน สื่อที่ใช้ในการสอน และวิธีการในการสอน ในสังคมไทยปัจจุบันรูปแบบการศึกษาจะมี 3 อย่าง คือ การศึกษาอย่างเป็นทางการหรือการศึกษาในระบบ การศึกษาอย่างไม่เป็นทางการหรือการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ทั้งนี้ระบบการศึกษามีบทบาทที่สำคัญมากในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคล ดังนี้

2.1 มุ่งพัฒนาให้เกิดความรู้ (พหุศึกษา) ในเรื่องต่างๆ ที่บุคคลปรารถนาจะรู้เพื่อเป็นการพัฒนาโลกทัศน์เกี่ยวกับชีวิตให้กว้างไกลและสามารถรับรู้สภาพการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในโลกได้

อย่างกว้างขวางอันเป็นการช่วยให้ชีวิตมีความหมายมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ การศึกษาช่วยให้บุคคลรู้จักสังคมที่ตนอยู่อาศัยและสังคมล้อมรอบว่ามีประวัติความเป็นมาอย่างไร มีวัฒนธรรมเป็นอย่างไร ดำรงอยู่ได้อย่างไร มีสภาพแวดล้อมทางกายภาพเป็นอย่างไร มีปัญหาเป็นอย่างไร เมื่อบุคคลมีความรู้ความเข้าใจในสังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อมแล้วจะสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อมรอบชุมชนได้อย่างมีความสุขพอสมควรแก่สถานภาพ

2.2 มุ่งพัฒนาให้บุคคลรู้จักใช้ความรู้ในการรักษาสุขภาพอนามัยให้แข็งแรง (พลศึกษา และโภชนาการการศึกษา) รู้จักหลีกเลี่ยงและงดเว้นพฤติกรรมที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของตนเอง และของบุคคลอื่น การศึกษาช่วยให้บุคคลรู้จักวิธีการทำตนให้แข็งแรง เช่น การออกกำลังกายและรู้จักเลือกรับประทานอาหารที่ถูกสุขลักษณะอนามัยและครบหมวดหมู่ของโภชนาการที่จำเป็นต่อการดำรงอยู่และการพัฒนาการเจริญเติบโตของชีวิต

2.3 มุ่งพัฒนาให้บุคคลใช้ความรู้ในการประกอบสัมมาอาชีพะ สามารถพึ่งตนเอง และเลี้ยงดูรับผิดชอบให้มีความสุขได้ (หัตถศึกษา) โดยไม่สร้างปัญหาและสร้างภาระให้แก่สังคม จุดมุ่งหมายของการศึกษาข้อนี้จะเห็นได้ในการจัดการศึกษาในและนอกระบบการศึกษา เช่น อาชีวศึกษา และการฝึกอบรมวิชาชีพพระยาสัน เป็นต้น แม้กระทั่งการศึกษาในระดับสูง เช่น อุดมศึกษาก็เป็นการศึกษาเพื่อมุ่งพัฒนาให้บุคคลมีวิชาชีพติดตัวสามารถใช้ความรู้ไปทำงานในหน่วยงานต่างๆได้อย่างมีความสุข

2.4 มุ่งพัฒนาให้บุคคลมีคุณธรรมและมีจริยธรรม (จริยศึกษา) ปฏิบัติตนเป็น พลเมืองที่ดีของสังคม ไม่ฝ่าฝืนขนบธรรมเนียม กฎระเบียบ และบรรทัดฐานทั้งหลายของสังคมซึ่ง จะมีผลทำให้สังคมสงบสุขปราศจากการเบียดเบียน นอกจากนี้ การศึกษายังช่วยให้บุคคลมีจิตสำนึก รับผิดชอบต่อรู้จักควบคุมตนเอง รู้จักแยกพิจารณาว่าอะไรผิดอะไรถูก และมีวุฒิภาวะทางอารมณ์สูง การศึกษาที่สมบูรณ์จะต้องประกอบด้วย การอบรม และปลูกฝังให้บุคคลมีจริยธรรมควบคู่ไปด้วย จึงจะทำให้ชีวิตบุคคลมีคุณภาพอย่างแท้จริง

ระบบการศึกษาเป็นระบบที่เชื่อมโยงกับระบบอื่นๆ ในสังคมอย่างใกล้ชิดโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการพัฒนาบุคคลให้มีความรู้ มีทักษะสูงขึ้นและมีอุดมการณ์ในชีวิตที่สูงส่งดีงาม ซึ่ง จะทำให้บุคคลพร้อมที่จะปฏิบัติหน้าที่การงานในระบบอื่นๆ ได้อย่างเหมาะสม

3. ระบบเศรษฐกิจ

ระบบเศรษฐกิจ เป็นระบบที่มีบทบาทสูงมากในสังคมปัจจุบัน และสังคมปัจจุบันจะให้ความสำคัญแก่ระบบเศรษฐกิจมากกว่าระบบสังคมอื่นๆ คนในสังคมปัจจุบันมีความเชื่อว่าหากระบบเศรษฐกิจได้รับการพัฒนาอย่างยั่งยืนดีแล้วระบบอื่นในสังคมจะปรับตัวอย่างมั่นคงตามไปด้วย แต่ความเชื่อดังกล่าวอาจไม่เป็นจริงก็ได้ ในบางสังคมแม้ว่าระบบเศรษฐกิจได้รับการพัฒนาและเจริญรุ่งเรืองสูงแต่ก็เผชิญกับปัญหาอาชญากรรม ปัญหาฉ้อราษฎร์บังหลวง ปัญหาการทุจริต ปัญหาสาธารณสุข และปัญหามลภาวะ ดังเช่นในสังคมเมืองขนาดใหญ่ทั้งในโลกตะวันตกและโลกตะวันออก โดยความหมายของระบบเศรษฐกิจเป็นระบบที่เกี่ยวข้องกับแบบแผนการดำเนินชีวิต การผลิต การบริโภค และการจำหน่ายสิ่งทีผลผลิตไปยังตลาดหรือผู้ที่ต้องการให้ได้รับการตอบสนองอย่างมีประสิทธิภาพและอย่างประหยัดที่สุด ระบบเศรษฐกิจยังเป็นระบบที่สัมพันธ์กับการจัดระเบียบทรัพยากรธรรมชาติ การจัดระเบียบวัฒนธรรมและแรงงานของมนุษย์เพื่อดำรงและส่งเสริมสวัสดิการทางวัตถุของมนุษย์ระบบเศรษฐกิจจึงได้รับการตีค่าในระดับสูงโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมที่เน้นวัตถุนิยม สังคมใดที่ให้ความสำคัญแก่วัตถุเหนือกว่ามิติด้านอื่น สังคมนั้นจะหมกมุ่นอยู่กับการแสวงหาวัตถุ จะไม่ให้ความสำคัญแก่มิติด้านอื่นของชีวิต ในที่สุดสังคมนั้นจะตกเป็นทาสของวัตถุ สังคมที่ตกเป็นทาสของวัตถุจะวนเวียนไปกับการแข่งขันในการแสวงหาวัตถุอย่างไม่รู้จักเพียงพอพระพุทธศาสนาเรียกสังคมแบบนี้ว่า **สังคมแห่งความโลภ** คือ สังคมที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจกระแสกิเลสคือความโลภอันเป็นตัวผลักดันให้มนุษย์ไม่รู้จักพอระบบเศรษฐกิจในสังคมปัจจุบันพิจารณาตามแบบแผนการผลิต การจำหน่ายและการบริโภคระบบเศรษฐกิจอาจจำแนกได้เป็น 4 รูปแบบ คือ

3.1 ระบบเศรษฐกิจทุนนิยม เป็นระบบเศรษฐกิจแบบเสรี สมาชิกในสังคมมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนตัวอย่างชอบธรรมตามกฎหมายและมีเสรีภาพในการประกอบอาชีพตามความสนใจ ความถนัด และความรู้ความสามารถโดยจะต้องเป็นอาชีพสุจริต สมาชิกในสังคมต้องมีเสรีภาพในการเลือกบริโภคสินค้าและบริการตามรสนิยม ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมนี้เปิดโอกาสให้มีการแข่งขันกันในการผลิตและการจำหน่ายไม่มีการผูกขาดการผลิตและการจำหน่ายรัฐบาลเข้ามาแทรกแซงน้อยมาก โดยรัฐเข้ามาควบคุมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและการกำหนดราคาอย่างเป็นธรรมแก่ผู้บริโภค

3.2 ระบบเศรษฐกิจสังคมนิยม เป็นระบบเศรษฐกิจที่ไม่ให้เสรีภาพแก่ปัจเจกบุคคลในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ รัฐจะเข้ามามีบทบาทในการควบคุมและกำหนดการผลิตการจำหน่ายจ่ายแจก และการบริโภค สมาชิกจะไม่มีกรรมสิทธิ์ในการครอบครองผลผลิตของตนที่หามาได้ทั้งหมด รัฐ

จะเข้ามาจัดการผลผลิตต่างๆ บุคคลในสังคมจะต้องทำงานแต่จะได้รับผลตอบแทนตามความจำเป็นเท่านั้น

3.3 ระบบเศรษฐกิจรัฐสวัสดิการ เป็นระบบเศรษฐกิจผสมที่ดึงเอาส่วนที่ดีของ ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมและระบบเศรษฐกิจสังคมนิยมมาผสมกันแล้วกลายเป็นระบบเศรษฐกิจ แบบสวัสดิการสังคม ระบบเศรษฐกิจแบบนี้จะให้ความสำคัญแก่สวัสดิการด้านการศึกษา สาธารณสุข และดูแลผู้สูงอายุ เด็ก เยาวชน และสตรี รวมทั้งสวัสดิการแก่คนว่างงาน ดังที่ปฏิบัติกัน ในประเทศ แดบสแกนดิเนเวียในยุโรปตะวันตก และประเทศไทยปัจจุบันก็รับเอารัฐสวัสดิการมาใช้ เป็นนโยบาย ต่างประเทศ

3.4 ระบบเศรษฐกิจพอเพียง เป็นเศรษฐกิจที่ริเริ่มตามพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราชของไทย โดยเป็นระบบเศรษฐกิจที่มีรูปแบบการดำเนินการตาม ทฤษฎีใหม่ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงดำริขึ้น ระบบเศรษฐกิจพอเพียง มุ่งเน้นให้คนทำงาน เพื่อเลี้ยงตัวเองและครอบครัวให้พอเพียงแก่การดำรงชีวิตปราศจากการเป็นหนี้สินมีการอุ้มชูกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชดำรัสไว้โดย มีการอัญเชิญกระแส พระราชดำรัสมาตีพิมพ์ในธนบัตรใบละหนึ่งพันบาทของไทยว่า “เศรษฐกิจ พอเพียง เป็นเศรษฐกิจ แบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกินนั้น หมายความว่า อุ้มชูตัวเองได้ให้มี พอเพียงกับตัวเอง” ประเทศไทยปัจจุบันรับเอาระบบเศรษฐกิจพอเพียงเป็นนโยบายการพัฒนา เศรษฐกิจของชุมชนซึ่งจะมีส่วน ช่วยเหลือชุมชนเข้มแข็งและยั่งยืน

อนึ่ง การที่คนไทยยอมรับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้ง่าย และรวดเร็วส่วนหนึ่งก็มา จากคำสอนของพระพุทธศาสนาซึ่งเน้นเรื่องของการพึ่งตนเอง การรู้จักประหยัด การเอื้อเพื่ออุ้มชูกัน และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงส่วนใหญ่อิงอยู่กับคำสอนของพระพุทธศาสนาเรื่องการรู้จัก ประมาณ พอเพียง (มัตตัญญูตา) การประกอบอาชีพสุจริต (สัมมาอาชีพ) การไม่ทำลายระบบ นิเวศวิทยา ความ รักความกรุณาและการไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนามี บทบาทเด่นชัดมาก ในการพัฒนาบุคคล สังคม และสิ่งแวดล้อมในสังคมไทยให้มีความมั่นคงและยั่งยืนอย่างเป็น บูรณาการ

4. ระบบการเมืองการปกครอง

ระบบการเมืองการปกครอง เป็นระบบที่มีความสำคัญยิ่งของโครงสร้างสังคมไทย โดย เป็นระบบที่ประสานความเชื่อมโยงกับส่วนอื่นๆ ของสังคมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและทำหน้าที่

ป้องกันปราบปรามและแก้ไขปัญหาดังกล่าว ในสังคมตามอำนาจหน้าที่ที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ และทำหน้าที่พัฒนาส่งเสริมความก้าวหน้าทุกด้านในสังคม ทั้งนี้ โดยอาศัยกลไกของรัฐ คือ รัฐบาล และรัฐบาลใช้อำนาจตามกฎหมายในเรื่องต่างๆ ระบบการเมืองการปกครอง หมายถึง แบบแผนการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการจัดระเบียบสังคม ป้องกันและแก้ไขปัญหาสังคม และพัฒนาความเจริญทางเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา และทางศีลธรรมของสังคม

รูปแบบการเมืองการปกครองในโลก ประกอบด้วย ระบบประชาธิปไตย ระบบเผด็จการ และระบบคอมมิวนิสต์ ในประเทศไทยระบบประชาธิปไตยเป็นระบบการเมืองในอุดมคติของสังคมไทย ประเทศไทยได้ยอมรับระบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขตั้งแต่ พ.ศ. 2475 ตั้งแต่ยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงจากระบบกษัตริย์แบบสมบูรณาญาสิทธิราช ระหว่างนี้ก็มีระบบเผด็จการเกิดขึ้นมาบ้างและยังขาดตอนไปเป็นเวลาหลายปี โดยทั่วไประบบการเมืองการปกครองของไทยมีบทบาทในการพัฒนาสำคัญ ดังต่อไปนี้

- 4.1 ส่งเสริมความปรองดองสามัคคีระหว่างกลุ่มบุคคลในชาติ
- 4.2 พัฒนาสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เช่น ถนน ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ และการคมนาคม
- 4.3 พัฒนาความเจริญทางเศรษฐกิจ การศึกษา สาธารณสุข ศีลธรรม และความปลอดภัยในสังคม
- 4.4 พัฒนาอุปกรณ์ป้องกันภัยและอันตรายต่างๆ จากสังคมภายนอกและจากธรรมชาติ
- 4.5 พัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมของข้าราชการ และลูกจ้างของรัฐและ รัฐวิสาหกิจ
- 4.6 พัฒนาความยุติธรรม ความเสมอภาค ความก้าวหน้า ความเป็นปึกแผ่น ความร่วมมือกันของผู้คนในสังคม
- 4.7 ส่งเสริมสวัสดิการในสังคมอย่างทั่วถึง
- 4.8 พัฒนาจิตสำนึกของประชาชนให้มีความรับผิดชอบและรู้จักใช้สิทธิหน้าที่ ในการสร้างสรรค์
- 4.9 ส่งเสริมการแข่งขันอย่างเป็นธรรมในการประกอบธุรกิจควบคุมมิให้มีการเอาเปรียบกันในเชิงธุรกิจและควบคุมมิให้มีการผูกขาดทางธุรกิจ

4.10 ส่งเสริมการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่นเพื่อให้ชุมชนต่างๆ ได้มีสิทธิในการดูแลตนเองอย่างรับผิดชอบและพัฒนาท้องถิ่นตามความต้องการของตน

4.11 ส่งเสริมการปฏิบัติตามหลักศาสนาอย่างเคร่งครัดเพื่อให้ศาสนิกชนเป็นคนดีแห่งศาสนา และเป็นคนดีของสังคมอีกด้วย

4.12 ส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีงามกับประเทศอื่นๆร่วมมือกับประเทศอื่นๆ ในการรักษาสันติภาพของโลกและพัฒนาสังคม ชุมชน สิ่งแวดล้อมของโลกให้คงอยู่ยั่งยืน

นอกจากที่กล่าวมานี้ ระบบการเมืองการปกครองในการพัฒนานั้นครอบคลุมถึงเรื่อง การป้องกันและการแก้ไขปัญหาต่างๆ อีกด้วย

5. ระบบความเชื่อและการปฏิบัติทางศีลธรรม

ระบบความเชื่อและการปฏิบัติทางศีลธรรม ก็คือ แบบแผนความเชื่อและการปฏิบัติที่ปรากฏในหลักคำสอนในศาสนา สังคมไทยเป็นสังคมเสรีซึ่งเปิดโอกาสให้ทุกคนมีสิทธิเสรีภาพในการนับถือศาสนาได้ตามความเชื่อของตน โดยที่คนไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา (ประมาณ 94% ของคนไทยนับถือพระพุทธศาสนา) ดังนั้นระบบความเชื่อและการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาจะได้รับการศึกษาและกล่าวถึงมากที่สุด ในที่นี้จะกล่าวถึงบทบาทของ องค์ประกอบพระพุทธศาสนาที่สำคัญ คือ ศาสนาธรรม ศาสนบุคคล ศาสนพิธี ศาสนสถาน และศาสนวัตถุ รวมทั้งสิ้น 6 ประเด็น ดังต่อไปนี้

5.1 ส่งเสริมพัฒนาการศึกษา นับตั้งแต่อดีตเป็นต้นมาสถาบันพระพุทธศาสนา คือ วัด และพระสงฆ์ได้มีส่วนช่วยการศึกษาของประเทศไทยเป็นอย่างมาก กล่าวคือ วัดเป็นที่เรียน สำหรับกุลบุตร โดยมีพระภิกษุสงฆ์เป็นครูสอนในสมัยก่อนที่จะมีโรงเรียนของรัฐบาลแบบปัจจุบัน วัดและพระสงฆ์เป็นผู้รับผิดชอบการศึกษาของชุมชน และถึงแม้ในปัจจุบันนี้ทางรัฐบาลจะจัด การศึกษาให้แก่ประชาชนก็ตาม แต่วัดยังมีบทบาทสำคัญในด้านการศึกษา เช่น คณะสงฆ์ได้เปิด สถานศึกษา คือ โรงเรียนพระปริยัติธรรม มหาวิทยาลัยสงฆ์ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ ศูนย์ศึกษา พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ตลอดจนการไปเผยแพร่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ

5.2 ส่งเสริมและพัฒนาความเป็นปึกแผ่นของสังคม สังคมไทยมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคงและดำรงเอกราชอยู่ได้โดยตลอดส่วนหนึ่งเนื่องมาจากพระพุทธศาสนา ซึ่งสอนให้คนไทยมีความสามัคคีช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และมีความรักความเมตตาต่อเพื่อนร่วมชาติ

5.3 ส่งเสริมและพัฒนาสวัสดิการสังคม พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนช่วยในการปลอบโยนจิตใจของบุคคล กล่าวคือ บุคคลที่ได้รับความเดือดร้อนทางจิตใจอันเนื่องมาจากความทุกข์ เพราะความผิดหวังในชีวิตหรือเพราะเหตุอื่นใดก็แล้วแต่ พระพุทธศาสนาจะสอนให้เข้าใจว่าความทุกข์ เป็นเรื่องที่จะต้องเกิดมาพร้อมกับชีวิต ดังนั้น ทุกคนจะต้องมีปัญญารู้เท่าทันถึงกันเหตุของความทุกข์ และจะต้องพยายามหาวิธีการที่จะแก้ความทุกข์นั้น

5.4 ส่งเสริมและควบคุมสังคมให้มีความเป็นปกติสุขคำสอนของพระพุทธศาสนาช่วยให้สังคมมีความเป็นปกติสุขและปราศจากปัญหาอันวุ่นวายทางสังคมได้เป็นอย่างดี เช่น ศิล 5 เป็นต้น การรักษาศีลช่วยให้เรามีความรักและความเมตตาต่อบุคคลอื่นไม่เห็นแก่ตัว ข้อนี้จะมีผลทำให้อาชญากรรมลดน้อยลงซึ่งเป็นการควบคุมสังคมไปในตัว

5.5 ส่งเสริมและอบรมบุคคลให้มีความรู้ระเบียบกฎเกณฑ์และประเพณีในสังคม สถาบันพระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญมากในการฝึกอบรมบุคคลให้รู้จักระเบียบกฎเกณฑ์ และประเพณีต่างๆ ในสังคมทำให้บุคคลรู้จักปรับตัวเข้ากับสังคมได้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม เช่น สอนให้รู้จักผิดชอบต่อชีวิต สอนให้ปฏิบัติตนโดยถูกต้องต่อหน้าที่โดยไม่ให้เกิดความสับสนต่อบทบาทและหน้าที่ นอกจากนี้พิธีกรรมและประเพณีต่างๆ ในสังคมมักจะได้รับการรักษาไว้เป็นอย่างดีในวัด เช่น พิธีกรรมเวียนเทียน พิธีกรรมทอดกฐิน พิธีกรรมการบวช ประเพณีลอยกระทง เป็นต้น

5.6 ส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรมอันดีงามของสังคม พระพุทธศาสนามีบทบาทสูงมากในการพัฒนาวัฒนธรรมไทย เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติไทยส่วนใหญ่เป็นผลมาจากอิทธิพลของพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมของไทยอันเป็นผลมาจากการยอมรับและปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธศาสนามีหลายอย่าง ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางรูปธรรมและนามธรรม เช่น สถาปัตยกรรม และประติมากรรมซึ่งปรากฏในการสร้างวัด โบสถ์ วิหาร เจดีย์ พระพุทธรูป ซึ่งมีลักษณะสวยงามเป็นจุดเด่นทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่า และเป็นแหล่งดึงดูดนักท่องเที่ยวภายในประเทศนำเงินตราจากต่างประเทศมาสู่ประเทศไทยปีละหลายแสนล้าน อิทธิพลที่มีต่อวรรณกรรมไทยซึ่ง ปรากฏว่ามีวรรณคดีที่สำคัญหลายเรื่องที่เกี่ยวข้องจากพระพุทธประวัติ นิทานชาดก และตำนานความเชื่อทางพระพุทธศาสนา และอิทธิพลที่สำคัญมากทางพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง ก็คือ อิทธิพลของคำสอนพระพุทธศาสนาที่ช่วยกล่อมเกล่าให้คนไทยเชื่อในผลของการทำความดี มีจิตใจเมตตา และโอบอ้อมอารีต่อผู้ที่ตกทุกข์ได้ยาก มีความเคารพเชื่อถือผู้อาวุโส มีความกตัญญูรู้คุณของบุพการี มีความสงบเสถียรอ่อนน้อมถ่อมตน มีจิตใจไม่ผูกพยาบาทและรู้จักให้อภัย

สรุประบบการพัฒนาสังคมคือ ระเบียบวิธีการปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมเป็น การส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคลในครอบครัวและชุมชน จัดปัญหาความ ชัดแย้งในชุมชน สร้างสังคมให้เข้มแข็ง มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย มีความยุติธรรมซึ่งครอบคลุม ระบบย่อยต่างๆ ในสังคม ได้แก่ระบบครอบครัว ระบบการศึกษา ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง การปกครอง ระบบความเชื่อและการปฏิบัติทางศีลธรรม

แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาสังคม

ทฤษฎีการพัฒนาสังคม มีรากฐานมาจากศาสตร์ที่สำคัญคือ ปรัชญา สังคมวิทยา มานุษยวิทยาและประวัติศาสตร์ โดยการศึกษาในส่วนนี้มีการแบ่งฐานความคิดเกี่ยวกับทฤษฎีการพัฒนาสังคมออกเป็น 2 ประเด็นใหญ่ คือ กลุ่มทฤษฎีการพัฒนาสังคมกระแสหลักและกลุ่มทฤษฎีการพัฒนาสังคมทางเลือก (พัชรินทร์ สิริสุนทร. 2556 : 289- 385) โดยมีการสรุปสาระสำคัญ ดังนี้

1. กลุ่มทฤษฎีการพัฒนาสังคมกระแสหลัก

ทฤษฎีการพัฒนาสังคมกระแสหลัก ประกอบด้วยกลุ่มทฤษฎีที่วางอยู่บนพื้นฐานของทฤษฎีวิวัฒนาการ ทฤษฎีการพัฒนาแบบพึ่งพา และทฤษฎีโลกาภิวัตน์ ซึ่งฐานคิดที่นักคิดในกลุ่มพัฒนาสังคมกระแสหลักใช้ ได้แก่ การมุ่งอธิบายและทำความเข้าใจสังคมโดยใช้เหตุผล หน่วยการวิเคราะห์ที่อยู่ใต้บริบทของความเป็นรัฐชาติ โดยมีรัฐเป็นสถาบันหลักในกระบวนการพัฒนาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมดำเนินไปตามแนวระนาบของยุคสมัย โดยนำเสนอตัวอย่างของทฤษฎีการพัฒนาสังคมกระแสหลักที่สำคัญ 3 ทฤษฎี ดังนี้

1.1 ทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolutionary Theory)

วิวัฒนาการ (Evolution) ด้วยนัยโดยตรง หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงของสิ่งมีชีวิตต่างๆ ในช่วงเวลาหนึ่ง หรือหมายถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงหรือคลี่คลายไปสู่ฐานะที่ดีขึ้นหรือเจริญขึ้น เป็นการเปลี่ยนแปลงในทางชีววิทยาจากสิ่งที่ย่างๆ ไปสู่สิ่งที่ยุ่งยากซับซ้อนมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงนี้จะต้องเปลี่ยน ในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป และต้องใช้เวลาานาน (Scupin and Decorse. 2004 : 51)

บุคคลที่นับว่าเป็นผู้บุกเบิกการศึกษาด้านวิวัฒนาการนี้ คือ Charles Darwin (1809-1882) นักธรรมชาติวิทยาชาวอังกฤษ เขาเป็นคนแรกที่ปูพื้นฐานทฤษฎีว่าด้วยวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิต โดยมีผลงานตีพิมพ์ชิ้นสำคัญ ในปี ค.ศ. 1859 คือ The Origin of Species หรือ “ต้นกำเนิดของสิ่งมีชีวิต” จากผลงานชิ้นนี้เองที่ได้สร้างความสนใจแก่บรรดานักวิทยาศาสตร์และนักวิชาการจากแขนงต่างๆ ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นอย่างมาก

The Origin of Species นับเป็นผลงานที่ยิ่งใหญ่ของ Darwin ซึ่งใช้เวลาร่วม 5 ปี ในการเดินทางไปพร้อมกับเรือบีเกิล (H.M.S. Beagle) ที่มุ่งหน้าสู่เกาะแก่งและภูมิภาคอเมริกาใต้ ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1831 เขาได้ทำการเก็บตัวอย่างและศึกษาสิ่งมีชีวิตตามธรรมชาติ จากสถานที่ต่างๆ ที่ไปเยือนภายหลังจากเดินทางที่ยาวนาน เขากลับมาที่อังกฤษและได้ร่วมกับ Alfred Wallace (1823-1913) ศึกษาและค้นพบกลไกพื้นฐานของวิวัฒนาการ (Basic Mechanism of Evolution) ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของสิ่งมีชีวิต นั่นคือ หลักการเลือกสรรของธรรมชาติ (Natural Selection) และความอยู่รอดของผู้ที่เหมาะสมที่สุด (Survival of the Fittest) (Ember and Ember. 1993 : 15 ; Scupin and Decorse. 2004 : 54 ; McGee and Warm. 2004 : 14)

Darwin และ Wallace พบว่า กลไกพื้นฐานของสิ่งมีชีวิต 2 ประการดังกล่าว เชื่อมโยงกับวิวัฒนาการ กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงทางชีวภาพ จะเกิดจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของสิ่งมีชีวิต เมื่อสภาพแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ สิ่งมีชีวิตก็จะปรับตัวตามสภาพแวดล้อมนั้นเพื่อการอยู่รอดของตน ดังนั้น สิ่งมีชีวิตทั้งหลายจะวิวัฒนาการจากการมีอินทรีย์หรือรูปร่างแบบง่าย ๆ (Simple Organic) ไปสู่อินทรีย์ที่มีโครงสร้างที่สลับซับซ้อนขึ้น (Complex Organic) และเพื่อให้อัตราการอยู่รอดมีสูงมากยิ่งขึ้น สิ่งมีชีวิตจะทำการถ่ายทอดอุปนิสัย (Traits) ของตนสู่รุ่นต่อไปผ่านกระบวนการสืบทอดเผ่าพันธุ์ (Process of Inheritance) (Friedl. 1981 : 116)

กล่าวได้ว่า ทฤษฎีของ Darwin ช่วยให้เราสามารถทำความเข้าใจว่าทำไมตัวตนของเราจึงมีหน้าตาเช่นนี้ รวมไปถึงทำให้รู้ว่าทำไมวัฒนธรรมจึงมีความเจริญงอกงามและเสื่อมถอยได้ ดังที่เห็นในปัจจุบัน ทั้งนี้ ก็เพื่อเป็นการรักษาเผ่าพันธุ์ของตนให้อยู่รอดสืบไป โดยอาศัยกระบวนการในการปรับตัว ผ่านการถ่ายทอดอุปนิสัยและวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น หรือที่เรียกว่า กระบวนการสืบทอดเผ่าพันธุ์ (Process of Inheritance)

ทั้งนี้ทฤษฎีวิวัฒนาการ เชื่อว่าพัฒนาการของ มนุษย์เกิดจากกระบวนการคัดสรร (Random Process) ซึ่งเป็นการคัดเลือกตามธรรมชาติ สิ่งมีชีวิตที่มีการปรับตัวดีหรือเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมเท่านั้นจึงจะสามารถดำรงเผ่าพันธุ์ต่อไปได้

1.2 ทฤษฎีการพัฒนาแบบพึ่งพา (Dependency Theory)

Wallerstein (1979 : 5) นักทฤษฎีในกลุ่มการพึ่งพาคนสำคัญ กล่าวว่า การพึ่งพาเป็นระบบการแบ่งงานกัน ทำของส่วนหรืออาณาบริเวณต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของแต่ละส่วน โดยอาศัย กระบวนการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจที่ไม่เป็นธรรมระหว่าง 3 ส่วนของสังคมได้แก่ ส่วนของศูนย์กลาง (Core) ส่วนแนวกันชน (Semi-Periphery) และส่วนชายขอบ (Periphery) โดยเชื่อว่า ส่วนของศูนย์กลางซึ่งในที่นี้หมายถึงประเทศหรือสังคมอุตสาหกรรมที่พัฒนาแล้ว ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการดึงดูดผลประโยชน์จากประเทศหรือสังคมชายขอบ เป็นส่วนที่นำสังคมชายขอบไปสู่ภาวะการถดถอยพัฒนาความอ่อนแอ และการพึ่งพาสังคมอื่นในที่สุด ในขณะที่ส่วนชายขอบอ่อนล้าลง ส่วนที่อยู่ในศูนย์กลางก็สร้างแนวกันชนเพื่อทำหน้าที่เป็นตัวกลางที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาของชายขอบ แต่เข้ามามีส่วนในการสร้างเสริมผลประโยชน์เพื่อเกื้อหนุนแก่ส่วนศูนย์กลาง

นักทฤษฎีการพัฒนาแบบพึ่งพา มีแนวคิดที่สำคัญ พอสรุปได้ดังนี้

1.2.1 กระบวนการทางประวัติศาสตร์ของสังคมที่พัฒนาแล้ว ล้วนเกิดขึ้นจากการที่สังคมหนึ่งๆ มีปฏิสัมพันธ์กับสังคมอื่นไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง กล่าวคือ ไม่มีสังคมที่พัฒนาแล้วสังคมใดที่พัฒนาได้อย่างโดดเดี่ยว โดยรูปแบบของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสังคมอาจอยู่ในลักษณะของการทำสงคราม การเอารัดเอาเปรียบและการแย่งชิงทรัพยากร เพื่อนำมาเลี้ยงดูคนในชาติของตนเอง

1.2.2 การเปลี่ยนแปลงค่านิยม ทศนคติ และเทคโนโลยี เพื่อนำไปสู่การเป็นสังคมอุตสาหกรรมคือ สิ่งที่สำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการพัฒนา โดยอาศัยกระบวนการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Cultural Diffusion Process) เป็นเครื่องมือที่สำคัญ

1.2.3 ประชาคมโลกจะถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่พัฒนาทางอุตสาหกรรมในระดับสูงหรือกลุ่มประเทศในตะวันตกที่เจริญแล้ว (Centre) กับประเทศด้อยพัฒนาที่ยังคงเป็นสังคมเกษตรกรรมที่ใช้เทคโนโลยีต่ำ (Periphery) และทั้ง 2 ส่วนเชื่อมโยงกันด้วยระบบเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศ

1.2.4 การเชื่อมโยงของสังคมทั้ง 2 ระบบคือ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประเทศด้อยพัฒนาไม่สามารถพัฒนาได้ และมีเพียงประเทศพัฒนาแล้วที่ได้รับผลประโยชน์ส่วนใหญ่ของการ

กระบวนการพัฒนา ในขณะที่ประเทศด้อยพัฒนาถูกผลักดันให้ไปอยู่ตามแนวชายขอบ ไม่สามารถพึ่งพิงตนเองได้

โดยสรุป จุดเด่นของแนวคิดในสำนักทฤษฎีการพัฒนาแบบพึ่งพา ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงหน่วยของการวิเคราะห์ใหม่จากแนวคิดเดิมของทฤษฎีความทันสมัยที่สนใจเพียงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นของสังคมของประเทศด้อยพัฒนา มาเป็นการให้ความสนใจในระบบโลกทั้งระบบในฐานะหน่วยของการวิเคราะห์ของกลุ่มนักคิดทฤษฎีการพึ่งพา ตลอดจนการให้ความสำคัญกับรูปแบบของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกิดขึ้นในส่วนต่างๆ ของระบบเศรษฐกิจโลก

1.3 ทฤษฎีโลกาภิวัตน์ (Globalization Theory)

กระบวนการโลกาภิวัตน์มีฐานคิดที่ได้รับอิทธิพลอย่างมากจากแนวคิดทฤษฎีสมัยใหม่ (Modernization Theory) กล่าวคือ เป็นทฤษฎีที่ให้ความสำคัญอย่างมากต่ออิทธิพลของปัจจัยภายนอก ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยด้านเศรษฐกิจ การเมือง การปกครองและวัฒนธรรมของประเทศตะวันตก ที่กระทำต่อประเทศด้อยพัฒนาทางอุตสาหกรรมในลักษณะทางเดียว (One-way) ผ่านการเชื่อมโยงของระบบเทคโนโลยีสารสนเทศที่เป็นเครือข่ายโยงใยทั่วโลก เพื่อการตัดวงผลประโยชน์กลับคืนสู่ประเทศที่พัฒนาแล้ว ผ่านการเอารัดเอาเปรียบประเทศเกษตรกรรมที่ด้อยพัฒนาในโลกที่สาม

ตามแนวคิดของนักทฤษฎีโลกาภิวัตน์ ทรัพยากรธรรมชาติและวัตถุดิบทั้งหลายในสังคมซึ่งอยู่ในระบบอุตสาหกรรมใหม่ สามารถถูกดึงและดูดซับจากประเทศที่พัฒนาอุตสาหกรรมแล้ว ได้ทั้งสิ้นไม่ว่าจะอยู่มุมใดของโลก และกระบวนการนี้นำไปสู่การพึ่งพาของประเทศที่ยากจนต่างๆ ต่อประเทศพัฒนาอุตสาหกรรมใหม่ โดยอาศัยเครือข่ายนายทุน นักธุรกิจและนักการเมืองที่ถูกสร้างขึ้นในสังคมด้อยพัฒนา เป็นกลไกในการเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายในท้องถิ่นเข้ากับเครือข่ายในระบบโลก

นักทฤษฎีโลกาภิวัตน์เชื่อว่า กระบวนการโลกาภิวัตน์เป็นปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ชุมชน ชาติและระดับประชาคมโลกใน 3 ด้าน ดังนี้

1.3.1 ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การจัดการทางสังคมเพื่อการผลิต แลกเปลี่ยน การกระจาย และการบริโภคสินค้าและบริการ

1.3.2 ด้านการเมือง ได้แก่ การจัดการทางสังคมเพื่อสร้างศูนย์อำนาจทั้งด้านความมั่นคงในภาครัฐ พลเรือนและกองทัพ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงในระดับสถาบันเพื่อควบคุมประชาชนและอาณาบริเวณ

1.3.3 ด้านวัฒนธรรม ได้แก่ การจัดการทางสังคมเพื่อการผลิต แลกเปลี่ยนและการแสดงออกซึ่งสัญลักษณ์ ซึ่งเป็นตัวแทนของข้อเท็จจริง ความหมาย ระบบคุณค่า ค่านิยม ความเชื่อและรสนิยม

อนึ่ง ความเชื่อของกระบวนการโลกาภิวัตน์จึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรหรือสถาบันทางสังคมกับอาณาบริเวณหรือสังคมหนึ่งๆ โดยความเชื่อมโยงนี้อยู่ในรูปของการแลกเปลี่ยนที่สำคัญๆ ได้แก่ การแลกเปลี่ยนทางวัตถุ เช่น การค้า การเช่า แรงงาน บริการและเงินทุน เป็นต้น ซึ่งมักอยู่ในความสัมพันธ์ 2 ระดับ คือ ระดับท้องถิ่น ประกอบด้วยความสัมพันธ์ตรงที่เกิดขึ้นในชุมชนและสังคม เพื่อแลกเปลี่ยนแรงงาน ทุนและวัตถุดิบ และระดับนานาชาติผ่านการค้าแบบไร้พรมแดนโดยผู้เชี่ยวชาญจากภายนอกอาณาบริเวณ ทั้งนี้การแลกเปลี่ยนทางการเมืองเป็นไปในรูปของการให้ความสนับสนุน ความมั่นคง การใช้กำลังอำนาจ และการช่วยเหลือผ่านองค์กรข้ามชาติต่างๆ

โดยสรุป กระบวนการโลกาภิวัตน์เป็นความสัมพันธ์ที่ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบใน 3 ระดับหน่วยที่ใช้ในการวิเคราะห์ คือ การแลกเปลี่ยนด้านวัตถุในระดับท้องถิ่นหรือชุมชน (Material Exchanges Localize) การแลกเปลี่ยนด้านการเมืองการปกครองในระดับนานาชาติ (Political exchanges Internationalize) และการแลกเปลี่ยนสัญลักษณ์ในระดับโลก (Symbolic Exchanges Globalize) แต่อย่างไรก็ตาม อัตราการเกิดขึ้นของกระบวนการโลกาภิวัตน์จะเกิดขึ้นมากที่สุดในบริบทของวัฒนธรรม

2. กลุ่มทฤษฎีการพัฒนาสังคมทางเลือก

ทฤษฎีการพัฒนาสังคมทางเลือก เกิดขึ้นจากความต้องการและความสนใจของนักวิชาการ ตลอดจนนักพัฒนาสังคมในองค์กรเอกชนซึ่งต้องการแสวงหาทางออก และเสนอทางเลือกใหม่ๆ เพื่อแก้ปัญหาและบรรเทาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาตามแนวทางกระแสหลัก เนื่องจากพบว่า การพัฒนาที่มุ่งเน้นความเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงประการเดียว ก่อให้เกิดปัญหามากมาย และไม่สามารถนำสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศที่ยากจนไปสู่การพัฒนาที่เท่าเทียม ยั่งยืนและมั่นคงได้

2.1 ทฤษฎีเครือข่ายทางสังคม

การศึกษาเครือข่ายทางสังคมในที่นี้ หมายถึง ชุดของความเกี่ยวพันกันและความผูกพันระหว่างกันของบุคคล ที่ประกอบขึ้นเป็นสถาบันทางสังคมตั้งแต่หน่วยที่เล็กที่สุด ได้แก่ ครอบครัว ไปจนถึงหน่วยที่ใหญ่ที่สุด ได้แก่ สถาบันเศรษฐกิจ และสถาบันการเมืองการปกครอง โดยมีการติดต่อสื่อสารและการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างสมาชิกในเครือข่าย เป็นกลไกในการขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมาย

ทั้งนี้เครือข่ายทางสังคม ไม่ได้เป็นเพียงเครือข่ายการติดต่อสื่อสาร แต่เป็นเรื่องของการแลกเปลี่ยนผลตอบแทนจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป โดยสิ่งที่แลกเปลี่ยนมีตั้งแต่ข้อมูลข่าวสาร การบริการ คำแนะนำ ในลักษณะ 2 ทิศทาง คือ สมาชิกทุกคนในเครือข่ายจะเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับ โดยความไม่เท่าเทียมอาจเกิดขึ้นได้ หากฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดมีอำนาจสูงกว่า และอำนาจนี้เกิดขึ้นจากกระบวนการปฏิสัมพันธ์ซึ่งมีที่มาจากความแตกต่างของสถานภาพเหนือทรัพยากรบุคคล โดยเครือข่ายทางสังคมได้ก่อให้เกิดสภาพแวดล้อมทางสังคมขึ้น ทั้งในลักษณะของความกดดันและอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลต่างๆ ในเครือข่าย ดังนั้นในการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม นักพัฒนาสังคมควรให้ความสำคัญกับลักษณะของเครือข่ายสังคมที่เปรียบเสมือนสิ่งแวดล้อมของบุคคล ซึ่งประกอบด้วยอาชีพ เชื้อชาติ ตลอดจนลักษณะอื่นๆ ที่บุคคลสร้างขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์กัน เช่น งานอดิเรก การเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ นอกจากนี้ยังควรให้ความสำคัญกับความหนาแน่นของความสัมพันธ์ด้วย โดยบุคคลที่มีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ มากก็จะมีเครือข่ายความสัมพันธ์กว้างขวางและมีความมั่นคงของเครือข่ายทางสังคมสูง ในขณะที่คนที่มีความรู้จกน้อยหรือไม่ค่อยมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ ก็จะมีความมั่นคงของเครือข่ายทางสังคมต่ำด้วย

Boissevain J. (1974) กล่าวว่า เครือข่ายทางสังคมเป็นความสัมพันธ์ของบุคคล โดยมีการติดต่อสื่อสารและ แลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน โดยอาจสรุปได้ว่าการศึกษารื่องเครือข่ายสังคมนั้นวางอยู่บนพื้นฐานคิดเรื่องการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคล กลุ่ม องค์กร และชุมชนที่บุคคลเป็นสมาชิกอยู่อาจเป็นเครือข่ายตรงหรืออ้อม และมีความซับซ้อนแตกต่างกันไปในแต่ละระดับ โดยปัจจัย รูปแบบและลักษณะของเครือข่ายจะมีส่วนสำคัญในการวิเคราะห์พฤติกรรมของบุคคล ความเชื่อมโยงระหว่างคนในสังคม และการเปลี่ยนแปลงในมิติต่างๆ ของสังคม

นอกจากนี้นักคิดในสำนักเครือข่ายทางสังคมได้เสนอขั้นตอนในการสร้างเครือข่ายทางสังคมที่น่าสนใจไว้หลายประการ มีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้

2.1.1 ขั้นที่ 1 ขั้นแสวงหา ประกอบด้วย การเชิญชวน ประชาสัมพันธ์ และการ สืบเสาะแสวงหาสมาชิก

2.1.2 ขั้นที่ 2 ขั้นยุทธศาสตร์การรณรงค์ ประกอบด้วย การสร้างความตระหนักใน ประโยชน์และความสำคัญของเครือข่าย การส่งเสริมบทบาทและเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิก เครือข่าย การสร้างผลงานให้เป็นที่ยอมรับ การพัฒนาความรู้สึกเป็นเจ้าของในหมู่สมาชิกเครือข่าย และการใช้ยุทธศาสตร์การสร้างแรงจูงใจ

2.1.3 ขั้นที่ 3 ขั้นดำเนินงานกิจกรรม ประกอบด้วย การศึกษาปัญหา กำหนด เป้าหมาย วัตถุประสงค์และแผนงานที่ชัดเจน สร้างแกนนำเพื่อเผยแพร่วัตถุประสงค์ของการจัดตั้ง เครือข่ายการหาสมาชิกและจัดทำทำเนียบสมาชิก การระดมความคิดเห็น เพื่อกำหนดรูปแบบของ เครือข่าย การแบ่งบทบาทหน้าที่ของสมาชิก พัฒนาจุดด้อยและเสริมจุดเด่น การเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ และขยายผล เชื่อมโยงเครือข่ายต่างๆ การระดมทรัพยากรเพื่อใช้ในการดำเนินงาน เครือข่าย การจัดตั้งหน่วยหรือสำนักงานเครือข่ายเพื่อให้คำแนะนำกับสมาชิก และจัดทำรายงานผล การปฏิบัติงาน ติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน

2.1.4 ขั้นที่ 4 ขั้นการพัฒนาระบบเครือข่าย ประกอบด้วย การสร้างความสามัคคี และความรู้สึกส่วนร่วม การสร้างขวัญกำลังใจและเจตนารมณ์ร่วมกัน การพัฒนาความรู้สึกเสียสละ ทั้งทางกาย สติปัญญาและทรัพยากร การวางระบบการจัดการและการวางแผนที่ดี การติดตามและ การประเมินผลการปฏิบัติงานเป็นระยะโดยสม่ำเสมอ การสร้างกระบวนการ PDCA (Planning, Development, Control, Assessment) การสร้างวิสัยทัศน์ของผู้นำ คุณภาพของสมาชิกเครือข่าย การมีกิจกรรมต่อเนื่อง การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย และการรักษาเครือข่ายเดิม เพิ่ม เครือข่ายใหม่

โดยสรุป เครือข่ายทางสังคมที่มีคุณภาพและเอื้อให้เกิดสังคมเข้มแข็ง มักวางอยู่บน หลักการที่สำคัญ 3 ประการ คือ ความเป็นธรรม (Equity) ความโปร่งใส (Transparency) และ ผลประโยชน์ร่วมกัน (Mutual Benefit) ของภาคีทุกภาคส่วนไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคเอกชนและภาค ประชาชน ดังนั้นนักพัฒนาสังคมจึงควรให้ความสำคัญกับความเป็นธรรม และความเท่าเทียมของ สมาชิกทุกคนในเครือข่ายการพัฒนา การเข้าถึงทรัพยากรและการรับผลประโยชน์จากการใช้ ทรัพยากร นอกจากนี้ขั้นตอนของการบริหารจัดการและการจัดสรรทรัพยากรควรเป็นไปอย่างโปร่งใส ตรวจสอบได้โดยองค์กรสาธารณะ เป็นต้น

2.2 แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน (People's Participation Approach) เกิดขึ้นจากข้อดีของการพัฒนาแบบเดิมที่เน้นการรวมศูนย์ไว้ที่ส่วนกลาง และการคุกคามของระบบทุนเสรีนิยมที่ก่อให้เกิดปัญหาความยากจนและช่องว่างระหว่างคนจนและคนรวย และระหว่างประเทศที่ยากจนและประเทศที่ร่ำรวย แนวคิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือ เพื่อเคลื่อนย้ายปัจจัยการพัฒนาทั้งทรัพยากรหรือปัจจัยในการผลิต และประชาชนเข้ามาสู่กระบวนการพัฒนา โดยเน้นกลวิธีการแก้ไขปัญหาความยากจน ตามกระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ของสังคม

นอกจากนี้การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม วางอยู่บนความเชื่อพื้นฐานสำคัญสองประการ ประการแรกคือการปกครองระบอบประชาธิปไตย ว่าเป็นระบอบที่ดีที่สุดที่จะช่วยให้สังคมบรรลุ วัตถุประสงค์ของการพัฒนา ดังนั้นสังคมจึงมีความจำเป็นต้องนำกระบวนการตลอดจนแนวคิดประชาธิปไตยจากสังคมตะวันตก มาใช้ในสังคมของประเทศด้อยพัฒนาอุตสาหกรรมในโลกที่สาม ประการที่สองได้แก่ความทันสมัยด้าน ทักษะคนดี สถาบัน วัฒนธรรมบริโภคนิยม และระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี ดังนั้นการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจึงเป็นการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาตั้งแต่การตัดสินใจ การออกแบบโครงการ การวางแผนและการดำเนินงาน ตามแผน การตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือโดยข้อมูลด้านสังคมประชากร ที่องค์กร หรือหน่วยงานภายนอกอื่นๆ เก็บรวบรวมมาได้ การให้ความช่วยเหลือและให้ความรู้ด้านเทคโนโลยีท้องถิ่น และการประเมินผลโครงการ (Cernea. 1991 : 465-466)

สำหรับการมีส่วนร่วมพัฒนาทรัพยากรหรือสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ จำแนกได้ 6 ระดับ คือ

2.2.1 ระดับร่วมรับรู้ หมายถึง การที่ผู้แสดงทางสังคม (Social Actor) ได้ร่วมรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากเจ้าของโครงการหรือผู้กำหนดนโยบายและมีโอกาสเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์หรือมีผลกระทบต่อตนเองหรือชุมชน

2.2.2 ระดับร่วมคิด หมายถึง การร่วมค้นหาปัญหา วิเคราะห์ความจำเป็น พร้อมแสดงความคิดเห็นต่อหน่วยงานหรือองค์ที่เกี่ยวข้อง

2.2.3 ระดับร่วมพิจารณา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ตั้งแต่การคัดเลือกสถานที่ตั้งโครงการ มาตรการที่นำมาใช้เพื่อลดผลกระทบด้านต่างๆ มาตรการการติดตามตรวจสอบ เป็นต้น

2.2.4 ระดับร่วมดำเนินการ หมายถึง ร่วมลงทุน ร่วมคัดเลือกผู้ปฏิบัติงาน ร่วมปฏิบัติงาน

2.2.5 ระดับร่วมติดตาม ตรวจสอบและประเมินผลว่านโยบายโครงการ หรือ กิจกรรมต่างๆ เป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือไม่ อย่างไร

2.2.6 ระดับร่วมรับผล หมายถึง การร่วมรับผลประโยชน์และผลกระทบทั้งด้านบวกและลบ ทั้งต่อตนเองต่อชุมชนและต่อสังคม

จากแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาสังคมข้างต้น สามารถสรุปได้ว่ากลุ่มทฤษฎีการพัฒนาสังคม กระแสหลักและกลุ่มทฤษฎีการพัฒนาสังคมทางเลือกมีแนวคิดที่ค่อนข้างแตกต่างกัน คือ กลุ่มทฤษฎีการพัฒนาสังคมกระแสหลักมีแนวคิดที่มุ่งอธิบายและทำความเข้าใจสังคมโดยใช้เหตุผล ซึ่งการวิเคราะห์ที่อยู่ภายใต้บริบทของความเป็นรัฐชาติ และมีรัฐเป็นสถาบันหลักในกระบวนการพัฒนา สำหรับกลุ่มทฤษฎีการพัฒนาสังคมทางเลือกมีแนวคิดที่เกิดจากความต้องการและความสนใจของ นักวิชาการและนักพัฒนาสังคมในองค์กรเอกชนที่ต้องการแสวงหาทางออกและเสนอทางเลือกใหม่ๆ เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาตามแนวทางกระแสหลัก

สรุป

การพัฒนาสังคม หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้สมาชิกในสังคมมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและเป็นการกระทำใด ๆ ก็ตามที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงต่อโครงสร้างทางสังคม มีจุดมุ่งหมาย เพื่อให้สมาชิกในสังคมที่อยู่ร่วมกันมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ซึ่งหมายถึงลักษณะที่เป็นทั้งด้านวัตถุและทางด้านจิตใจ โดยการพัฒนาสังคมมีความสำคัญหลากหลายประการได้แก่ ทำให้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมลดน้อย หรือเบาบางลงไป ทำให้เกิดการป้องกันปัญหาที่เคยเกิดขึ้นมาแล้ว ทำให้สังคมมีความเจริญก้าวหน้า ทำให้ประชาชนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและทำให้สังคมมีความมั่นคงเป็นปึกแผ่น โดยมีเป้าหมายของการพัฒนา แบ่งออกเป็น 3 มิติ คือ 1) มิติทางสังคมศาสตร์เกี่ยวข้องกับความสุข ครอบคลุมและความสมดุลของสิ่งแวดล้อม 2) มิติทางศาสนา อธิบายว่าการพัฒนาจะต้องเป็นไปเพื่อสุขภาพชีวิตที่ดี และ 3) มิติทางเศรษฐศาสตร์แบ่งออกเป็นระดับจุลภาคและระดับมหภาค แนวทางการพัฒนาสังคมที่สำคัญสำหรับสังคมไทยในปัจจุบัน 3 แนวทาง ได้แก่ แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิต แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนและ แนวทางความร่วมมือรับผิดชอบต่อสังคม โดยทั้ง 3 แนวทางผู้ศึกษาต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับระบบการพัฒนาสังคมที่มี

บทบาทหน้าที่ที่ต่างกันอย่างถ่องแท้ ซึ่งประกอบไปด้วยระบบครอบครัว ระบบการศึกษา ระบบ เศรษฐกิจ ระบบการเมืองการปกครองและระบบความเชื่อมั่นและการปฏิบัติทางศีลธรรม สำหรับ แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาสังคม มีการแบ่งออกเป็น 2 สำนักที่สำคัญ ได้แก่ 1) กลุ่มทฤษฎีการพัฒนา สังคมกระแสหลัก ประกอบด้วย ทฤษฎีวิวัฒนาการ ทฤษฎีการพัฒนาแบบพึ่งพาและทฤษฎีโลกภิวัตน์ และ 2) กลุ่มทฤษฎีการพัฒนาสังคมทางเลือก ประกอบด้วย ทฤษฎีเครือข่ายทางสังคมและแนวคิด การมีส่วนร่วมของประชาชน

คำถามท้ายบท

1. จงอธิบายความหมายของการพัฒนาสังคมโดยสังเขป
2. การพัฒนาสังคมมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศอย่างไร จงอธิบาย
3. เป้าหมายของการพัฒนาสังคมแบ่งออกเป็น กี่มิติ อะไรบ้าง
4. จงอธิบายแนวทางการพัฒนาคุณชีวิต และยกตัวอย่างประกอบการอธิบายอย่างละเอียด
5. จงสรุปสาระสำคัญของแนวทางความร่วมมือรับผิดชอบต่อสังคม และยกตัวอย่างกรณีศึกษาของ หน่วยงานที่มีการดำเนินงานเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสังคม 1 องค์กร
6. จงอธิบายระบบการศึกษาที่ก่อให้เกิดการพัฒนาในสังคมไทยอย่างละเอียด
7. จงวิเคราะห์ระบบความเชื่อและการปฏิบัติทางศีลธรรมที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาใน สังคมไทย พร้อมยกตัวอย่างประกอบอย่างละเอียด
8. จงวิเคราะห์ทฤษฎีโลกภิวัตน์ ตามปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในประเทศไทย
9. ขั้นตอนในการสร้างเครือข่ายทางสังคมมีกี่ขั้นตอน อะไรบ้าง
10. จงอธิบายสาระสำคัญของแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน พร้อมยกตัวอย่างประกอบ

เอกสารอ้างอิง

- ดิเรก ฤกษ์ห่วย. (2552). เอกสารการสอนชุดวิชา 91701 สังคมไทยกับการส่งเสริมการเกษตร หน่วยที่ 1-6 “ทฤษฎีและแนวทางการพัฒนาสังคม” หน่วยที่ 6. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ดุขฎี เมธงกุโร, พระ. (2532). การพัฒนาสังคมในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิ โภกลม คิมทอง.

- ติน ปรัชญพฤทธิ. (2555). การบริหารการพัฒนา : ความหมาย เนื้อหา แนวทางและปัญหา. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พัชรินทร์ สิริสุนทร. (2556). แนวคิด ทฤษฎี เทคนิคและการประยุกต์เพื่อการพัฒนาสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พัทยา สายหู. (2544). กลไกของสังคม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิชัย รูปขำดี. (2550). ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารการพัฒนา. กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สมพร เทพสิทธา. (2535). ยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคม. กรุงเทพฯ : สมชายการพิมพ์.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2546). ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2550). สรุปสาระสำคัญ : แผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 - 2554). กรุงเทพฯ : อัดสำเนา.
- สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2549). ระบบการพัฒนาสังคมที่นำไปสู่ความมั่นคงของมนุษย์. กรุงเทพฯ : เทพเพ็ญวานิสัย.
- อภิขญา อู๋ไฉธรรม. (2558). เอกสารการสอนชุดวิชา 15337 การสื่อสารกับการพัฒนา. ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1 หน่วยที่ 1-8 “การสื่อสารกับการพัฒนาสังคม” หน่วยที่ 8 สาขาวิชานิติศาสตร์. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- Boissevain, J. (1974). Friend of Friend : Networks, Manipulators and Coalitions. Oxford : Basil Blackweel.
- Cerneia, M.M. (1991). Putting People First. London : Oxford University Press.
- Department of Economic and Social Affairs. (1975). Development Administration : Current Approaches and Trends in Public Administration for National Development. New York.
- Ember, C. R. and Ember, M. (1993). Anthropology. New Jersey : Prentice-Hall.
- Friedl, J. (1981). The human portrait : introduction to cultural anthropology. New Jersey : Prentice-Hall.

McGee, R. Jon and Warmus, R. L. (2004). **Anthropology theory : An introductory history.** New York : McGraw Hill.

Scupin, R. and Decorse, C. R. (2004). **Anthropology : A global perspective.** New Jersey : Pearson Education.

Wallerstein, I. (1979). **The Modern World System : Capitalist Agriculture and the Origins of European World Economy in the Sixteenth Century.** New York : Academic Press.

